

DISSERTATIO INAUGURALIS
DE
4.
ARGENTARIIS
EORVMQVE IMPRIMIS
OFFICIIS

QVAM
AVCTORITATE
ILLVSTRIS ICTORVM ORDINIS
PRO LICENTIA
SVMMOS IN VTROQVE IVRE HONORES
CAPESSENDI
PLACIDO ERVDITORVM EXAMINI
SVBMITTIT
IOAN. GOTTFRIDVS SIEBER
A. M.

LIPSIÆ D. XII. MARTII clō Id cc xxxix.

LITTERIS AVGVSTI SAMVELIS CRVCIGERI.

Handwritten mark, possibly a signature or initials, in dark ink.

ALPHABETICAL

OFFICE

ILLUSTRATIONS

PLATE

CONTENTS

INDEX

TO THE

OF

THE

REVERENDISSIMO

ATQVE

ILLVSTRISSIMO DOMINO

DOMINO

HENRICO

S. R. I. COMITI

DE BRÜHL

DYNASTAE IN GROCHWITZ ET
BVRCKEN &c.

AQVILAE ALBAE POLONICAE, S. ANDREAE
ORDINIS ET AQVILAE NIGRAE
BORVSSICAE EQVITI

SER. REGIAE MAIESTATIS POLONIARVM
ETELECTORISSAXONIAE CONCLAVIS SECRETIO.
RIS MINISTRO, CONSILIARIO STATVS INTIMO,
AERARII REGII PRAESIDI, TRIBVTORVM ET IV.
RIS VECTIGALIS DIRECTORI, CAPITVLI S. PETRI BV-
DISSINENSIS PRAEPOSITO ETC, ETC.

REGIS, CIVIVM, MVSARVM

OMNIVMQVE BONORVM DELICIO

MAECENATI SVO

AETERNA MENTIS VENERATIONE

COLENDO

HANC EXERCITATIONEM ACADEMICAM

CVM DEVOTISSIMO

PERPETVAE FELICITATIS

VOTO

D. D. D.

HVMILLIMVS CLIENS

IOANNES GOTTFRIDVS SIEBER.

CAP. I.

DE OFFICIIS ATQVE MVNERIBVS ARGENTARIORVM.

§. I.

Xcussis itaque *Argentariorum* nostrorum, quibus passim apud veteres, insignitos fuisse ostendimus, ante annum et quod excurrit, variis *nominibus*; iam ipsa eorumdem officia ministeriaque, a quibus partim nomina sua traxerunt, vti tunc temporis constitutum erat, quanta fieri poterit perspicuitate, ordine exponemus. Quo munere si rite erimus perfuncti, spes nos alit quam certissima, *Argentariorum* conditionem tot tantisque tricis implicitam, vti nonnullis visum fuit, fore intellectu multo faciliorem. Posuimus autem, vti supra commemoratum est, (a) maximam functionis istorum partem in crebra

A

bra

(a) Diff. nost. de Argentariis §. 9. p. 8.

bra nummorum tractatione, quae sicuti vario negotio se exerebat; ita praecipue rem suam familiarem foenerando adaugebant. Cui enim dubium quoddam, nummos ab argentariis sub usuris, aut non datos aut non acceptos fuisse, aliquo modo subnascatur? quum ipse IVSTINIANVS in Edicto (b), quo de *Argentariorum* agitur *contractibus*, expressis disposuerit verbis, ne ad eos spectare debeat, quod alio loco circa certum usurarum modum obseruari iusserat, ob singularem eorum utilitatem, quam „mutuo et dando et accipiendo, pro aliis etiam „spondendo, et denique usuras pendendo praestant. Id quod etiam COMICO (c) sequentem in modum proferre libuit:

Sub veteribus ibi sunt qui dant quique accipiunt foenore.

quae verba, quum iam alio tempore de *Argentariis* (d) interpretanda esse vindicauerimus, crambem bis coctam hic adponere non placet.

§. II.

Eosdem Argentarios foenus exercuisse, aliunde non infelicibus coniecturis elicimus. Quando enim VLPIANO (a) in vendendis Mensulariorum bonis eos postponi placuit, qui, depositis nummis ad mensam, usuras a Mensulariis acceperunt, haud obscure, ut mihi videtur, prodidit, quod ab iis acceperint *Argentarii* pecunias, quibus sub usuris, illis credere volupe fuit. Aut si (b) alibi, quod hic sub usuris deponere adpel-

lat,

(b) Edict. IX. Cap. 5.

(c) PLAUT. Curcul. Act. IV. Sc. 1.

(d) Diff. nost. priori §. 13.

(a) l. 24. §. 2. ff. de reb. auct. iud.

(b) l. 7. §. 2. ff. deposit. vel contra.

lat, foenorari dixit, atque ita clarius mentem suam nobis exposuit; dum ait: „Quotiens foro cedunt Nummularii, solet“ primo loco ratio haberi depositariorum, hoc est eorum, qui“ depositas pecunias habuerunt, non quas foenore apud Num-“ mularios vel cum Nummulariis, vel per ipsos exercebant: „magis magisque in ea nos videmus confirmatos sententia, quam de foenoris exercitio ab *Argentariis* gesto fouemus.

§. III.

Sed licet de ordinario foenore haec satis euicta videantur; addubitari tamen posset, an hoc foenus ad extraordinarium, Nauticum scilicet, referendum sit, cuius affirmatiuam sententiam ideo amplectendam putamus, quod, nisi me omnia fallunt, de Argentariis disposuit IUSTINIANVS (a), illis, qui ergasteriis praesunt, alias vsuras in traiectitio contractu, alias in reliquis sumere permittens. Certe suffragari mihi videtur GODOFREDVS (b), qui inter alia, Argentarios etiam siue Trapezitas praefuisse ergasteriis scriptum reliquit. Cui et hoc insuper addas, quod omnibus ferme, quae in vniuersa re publica fiebant, contractibus ministerium praestarent: (c) Cur non etiam traiectitiis contractibus?

§. IV.

Substantia vero foenoris nautici in eo consistit, quod pecunia nauigantibus credita, non debitoris seu mutuatarii, vt
A 2 vulgo

(a) l. 26. §. 1. C. de vsuris.

(b) ad l. 26. C. de vsuris.

(c) Edict. Iustin. VII. Cap. 4.

vulgo, sed creditoris, seu mutuantis periculo sit. Quae a traieciendo mare dicitur pecunia traiectitia (a): Proiectitia quasi et exposititia in casus incertos, vt vult SALMASIVS (b); Quam etiam causam esse suspicatur, quod idem foenus ἐνδοτον apud Graecos audiat (c). Sed huius creditae pecuniae periculum non adeo in se receperunt creditores, vt ab omni culpa, doloque liberum iudicassent debitorem: „nam (vt (d) scriptum „est) si per vitium debitoris, nec loco quidem nauigii seruato, „illicitis comparatis mercibus, quae naus continebat, fiscus occupauerit; amissarum mercium detrimentum, quod non ex „marinae tempestatis discrimine, sed ex praecipiti auaritia et „inciui debitoris audacia accidisse asseueratur, adscribi debitori iuris publici ratio non permittit., Hinc ne fidem aliquo modo fallerent, qui in casus incertos pecuniam a creditoribus recipiebant, seruus vel libertus (e) comes pecuniam traiectitiam sequens adiungi solebat, vt si quid aduersi in mari accidisset, an casui fortuito, an potius culpa vel dolo debitoris tribui deberet, ingenue annuntiaret; quem in finem pro hac opera certam summam in stipulationem deductam esse, ex PAPINIANO addiscimus (f), qui pro operis serui traiectitiae pecuniae gratia secuti, quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem centesimae non vltra duplum deberi memoriae tradidit.

§. V.

Quae inter vtrumque foenus maxima differentia, causa
fuit

(a) l. i. ff. l. i. C. de nautico foenore.

(b) de modo vsur. V. p. 196.

(c) l. c.

(d) l. 3. D. de naut. foenore.

(e) GODOFR. ad l. 4. D. de naut. foen.

(f) l. 4. D. §. i. de naut. foen.

fuit sine dubio, ut usurae, quas sumere licuit Argentariis, non aequa lance in quocumque foenoratitio contractu penderentur. In aliis enim contractibus usus sortis tantum, ut in foenore ordinario, in aliis vero, non tam ille quam sortis periculum aestimabatur, qualem nauticum fuisse foenus praecedenti paragrapho diximus. Quo factum est, ut nusquam usurae laxior facultas, quam in negotiationibus maritimis, ob periculum, quod in se suscipiebant creditores, exerceretur. Propter quod, quum initio nullus olim foenori nautico terminus praescriptus fuerit, indeque in infinitum ex conuentione partium extendi ponerit quantitas eius (a); iure nouo ad centesimas restrictum est (b), ac iure nouissimo confirmatum (c), abrogata ea Nouella (d), quae centesimas excedi permiserat. Nihilominus tamen in terrestri etiam negotiatione, quoties pecuniam creditor elocaret hac lege, ut si debitor euentu prospero negotietur, vel conditio, quamuis poenalis (e) non existeret, recipiat, quod dederit (si modo in aleae speciem non cadebat) secus eam perdat; usuram pro modo periculi augeri posse, docet SCAEVO LA (f). Cuius mentem quum vberius nobis declarauerit C V I A C I V S (g), otium hac ex parte nobis fecit, ut iam vltiori explica-

A 3

tioni

(a) PAVL. Recept. Sent. L. 2. tit. 14. §. 3.

(b) l. 26. C. de usuris.

(c) per Nouell. 110.

(d) Nou. 106.

(e) Conditio poenalis ideo talis dicitur, quia poenam infligunt ei, qui conditionem appositam initio dandae pecuniae non adimplet. vid. C V I A C. obseru. l. IX. c. 28.

(f) l. 5. ff. h. t.

(g) L. IX. obseru. c. 28. ad l. 5. ff. de naut. foenore.

tioni merito supersedere possimus. Non itaque tantam nobis habere videntur ob sortis scilicet periculum iniquitatem, quantam Pontificiis (h) olim visae sunt vsurae maritimae, vel PLVTARCHO (i), qui id vitio vertere DEMOSTHENI non dubitabat. Etenim quum narrasset, DEMOSTHENEM se regiis largitionibus corrumpi passum fuisse, πρὸς τὰς δωρεὰς ἀντιβλέψαι ἢ κ' αὖ ἐτόλμησεν. Ad largitiones oculos vertere non fuisset ausus, inquit; mox addit: ἡ δὲ ἦν τῷ τὸ ἔργον ἀνθρώπου δανείζοντος ἐπὶ ναυηκοῖς. neque vero expectandum hoc erat ab homine, qui vsuras nauticas exercet. At longe alia fuit ratio in iis contractibus, qui nullo periculo coniuncti erant. In his enim vsque ad bessem tantum centesimae suam stipulationem moderari concessum erat (k).

§. VI.

His pendendis a debitoribus plerumque, certus olim apud Romanos dictus erat dies, qui vulgo in Calendas incidebat, vbi foeneratoribus pro retenta pecunia satisfiebat. Quapropter in rationum & chirographorum exemplis, mutuo data pecunia fere semper Calendis restitui promittitur (a), quae ideo (quod nauseam saepius parare soleant) TRISTES ab HORATIO (b) et ab OVIDIO (c) (quod cito nimis debitoribus recurrere videantur) CELERES appellantur.

VII.

(h) c. nauiganti 19. X. de vsuris.

(i) Comparat. Demosth. & Cic. p. 886. Edit. Francof. cum latin. interpret. Cruseri et Xilandri 1620.

(k) l. 26. C. de vsuris.

(a) D. tit. de verb. obligat.

(b) Satyr. l. 3. 87.

(c) Rem. Amor. v. 561.

§. VII.

Tale foenus nauticum, quod, sicuti iam descripsimus, Romani olim exercuerunt, nec cum temporum mutatione plane obsoleuit, imo si accuratius illud ad trutinam vocemus, simile quoddam ni in omnibus, certe in plerisque, ad naturam foenoris nautici Romanorum accedens, in hunc usque diem asseruamus. Hinc nemo, nisi mercatorum nostrorum contractus ignorans, asserum nostrum pernegare dubitabit. Qui vero nomina negotiorum veterum in iisdem contractibus apud nos variare contendunt, ii nobis, ut opinamur, haud aduersantur, modo id saltem concedant, rem ipsam ad nostra usque tempora integram saluamque seruari. Prouoco hic ad istud commerciorum adiumentum mercatoribus nostris *assecuratio* dictum (a), quo merces et alia assecurata periculo non domini sed assecuratoris nauigant, pro quo praemium, ut ita dicam, vel si mauis collybum accipere solet assecurator. Talis iam inerat olim foenori nautico contractus (b), cui insuper pecunia ipsa mutuo dabatur, ita ut tanto maiores, quam alias introductum erat, usurae, pro usu et periculo fortis simul penderentur. Testantur autem, qui a creditoribus pecuniam emendis mercibus destinata accipere solent, cum iisque simul de periculo in se suscipiendo contrahunt, hoc a moribus nostris non esse alienum. Quapropter aliter fieri non potest, ut quum pecuniam mutuo dent et periculo adhuc insuper se obnoxios reddant, maiores cum pro sorte tum pro

(a) IARLONSKI *allgemeines Lex. der Künste und VVissenschaften*.

(b) Tit. ff. de foen. naut.

pro periculo, salvo vsurariae prauitatis opprobrio accipiant. Falluntur ergo, qui vel affecurationem plane ignotam fuisse veteribus (c), vel sine pecunia numerata non extitisse, probatu difficile iudicant. Ostendam potius, ex HOFMANNO (d), qui de eadem re, non iniucundas plane, vtinam vero vbique menti veterum conformes, nobis reliquit obseruationes, aequae pecuniam mutuo datam cum periculo creditoris (quod periculum mercium trans mare vehentium, pro certa mercede susceptum, nunc Affecurationem appellamus) quam absque ista considerari posse. Quorsum enim, inquit, tenderet haec formula (e): SI NA-
 „VIS EX ASIA VENERIT, nisi sub hac conditione de naue ve-
 „niente et non veniente aliquid conuentum fuisset? Si itaque
 „aliquis SEIUS, qui nauem frumento oneratam ex Africa exspe-
 „ctabat, ab ICARIO quodam trecenta mutua sumpserat, stipula-
 „tusque fuerat Icarius, *si nauis, cui signum est Delphin, Magister*
 „*Cneius Tyrus, ex Africa veniat, trecenta quinquaginta mibi dabis?*
 „Respondente SEIO, *dabo*, validus erat iure ciuili contractus,
 „per quem lucraretur Icarius quinquaginta, si nauis haec vene-
 „rit salua: sin minus, perderet nummos suos, quia deficiente
 „conditione numquam peti poterant trecenta quinquaginta, quae
 „stipulatus esset. Atque ita idem hoc factum fuit, quod nunc
 per Affecurationem. Eadem res per stipulationem fieri potuit
 absque mutui datione. Videmus etiam in titulo de verborum
 obligatione (f) hanc stipulationem effectu non carere, *decem*
millia

(c) IABLONSKI l. c.

(d) CORNELIVS HOFFM. Dissert. de Cambiis et Commerciis
 veterum p. 91.

(e) lex 63. ff. de verb. oblig.

(f) lex 67.

*millia mihi salua fore promittis; an ergo non valeret talis stipu-
latio: Trecenta quae habeo in hac vel ista naue, mihi salua fore
promittis?* cui ab altera parte stipulatio addi poterit: *Si salua
hac naus veniat, mihi sexaginta promittis?*, &c. Quum igitur ne-
mo nobis probare possit, tales olim stipulationes non fuisse a-
pud Romanos; validitatem vero earum (nam esse poterant hae
stipulationes, habebantque suas actiones iure civili munitas) ii
tantum modo negare videantur, qui in iure civili non multum
versati sunt: non impedit, quo minus verisimile esse creda-
mus, quod usu exigente apud antiquos frequentes fuerint hu-
iusmodi conuentiones, licet singulari nomine gausae haud fue-
rint, sed tunc intra mutui dationem et stipulationem compre-
henderentur. Caeterum mirari non debemus, quod pro tem-
porum istorum ratione, quo *cambiorum negotium* (*Wechsel-
negotium*) non adeo fuit frequens, numeratae mutuo datae pe-
cuniae de regione in regionem trans mare vehendae delatione
valde olim vsi fuerint, cum mutata negotiorum natura plane
alia sit apud nos ratio, qui litterarum cambialium ope adiuti,
faciliori opera, minorique et sumtuum et temporum impendio
haec expedire possumus. Deinde silentio praeterire non pos-
sum, quod illustres, atque auctoritate conspicui, nonnulli pu-
tauerunt: Hoc a nobis descriptum foenus nauticum neutiquam,
in hunc usque diem vilescere, sed vigere potius in iis locis, qui-
bus naues saepius appellant. VOETIVM (g) nomino, qui ex
GROTIO, GROENEWEGEN, ROSEBOOM aliisque hanc mutui
speciem apud nos sub nomine Contractus VAN BODEMERIE

B

inno-

(g) IOANNES VOET Comment. ad D. Lib. XXII. Tit. II. de nau-
tico foenore.

innotescere obseruat. „Simili modo (inquit ille) neque vulga-
 „ribus neque centesimis vsuris restrictum est ex moribus ho-
 „diernis mutuum istud, quod creditor sub pignore carinae dat,
 „vel ad certum tempus, vel quamdiu naus salua est, ea lege,
 „vt ex quotidiano quaestu eius, grauiore pro ratione periculi
 „praestentur vsurae ac carina pereunte fors tota creditori pereat,
 „adeoque naus nauiget periculo creditoris, qualis mutui spe-
 „cies appellatur nostratibus **CONTRACT VAN BODEMERIE**.
 Profitetur ergo, quantum ex hisce verbis colligimus: omne a-
 pud nos vigere adhuc, quod nauticum foenus apud veteres
 continebat. Et eodem modo, idem (h) ius vetus Romanum
 quoad infinitas vsuras, in sola **ASSECVRATIONE** apud nos ob-
 seruari, ex Edicto nautico **PHILIPPI HISPANIAE REGIS** An.
 1563 cap. vlt. et Edicto peculiari **DE ASSECVRATIONIBVS**
 anni 1570, lege municipali **MEDIOBVRGENSIVM** anni 1600;
ROTTERODAMENSIVM anni 1604, quae omnia simul iuncta in
 Vol. I placitor. Holl. a pag. 820 ad pag. 876 extant, ac tandem
 nouissime pariter ac plenissime edicto **LYDOVICI XIV.** Galli-
 arum Regis anni 1681, in libello, cui titulus **ORDONANCE de**
Louis XIV. touchant la marine liv. III. tit. 6 nobis persuadet.
 Haec prodens: „Caeterum nostris, et gentium plerarumque
 „nauigationi studentium, moribus circa periculi pretium, rur-
 „sus ius vetus Romanum reductum fuit. Cuius superius ex
 „**PAVLI** receptis sententiis mentio facta, quod nempe traiectionia
 „pecunia ac merces propter periculum creditoris, infinitas vsu-
 „ras, centesimis haud coarctatas recipere possit ac quantitatis
 „cuiuscumque obligatio subsistat, quae pro magnitudine peri-
 culi

culi in conventionem deducta est, per contractum Affectura-
tionis vulgo dictum etc.,

§. VIII.

Porro inter argentariorum officia referimus, *argenti per-
mutationem*, quae et qualis haec fuerit, leuiter iam attigimus
collybistarum nominis mentionem facientes. (a) Sed iam insti-
tuti ratio postulat, vt fusius paullo, ex veterum senten-
tia, nostram quoque qualemcumque addamus epicrisin. Vbi
primo statim animaduertimus, magis frequentem fuisse istam
permutationem, quam IULIVS POLLUX (b) ἀργυρίῃ ἀλλαγὴν
appellat, quae apud mensam eorum fiebat, in continenti, quum
illi, qui probos, veteres, ac maiores habebant nummos, argen-
tarios adirent, ab iisque minutiores, aeris partes, vel alia aeris
genera, quam dederant, ad minoribus creditoribus satisfacien-
dum repeterent, quam permutationis speciem SVIDAS (c) ele-
ganter descripsit: κολλητῆς ἀργίος, inquit, ἀργυραμοιβὸς, ὁ κέρμα ἀντὶ
ἀργυρίῃ ἀλλάσσομενος, ὁ τετραπεζίτης, ὁ ἀργυροπράτης, h. e. Collecta-
rius, qui nummos viliores, et minutiores, argento permutat,
Mensarius, Argentarius. Vel alio loco in voce ἀργυραμοιβὸς (d).
Hinc ZONARAE (e) τὰ λεπτὰ νομίσματα πωλῶντες, qui vendunt
minuta aera, Collybistae audiunt. Ne vero eorum permuta-
tionis officium gratuitum esset, minuta moneta, siue collybus

B 2

(f) il-

(a) Dissert. nost. de Argent. §. XVI.

(b) Onomast. L. III. 9. 84. Segm. Edit. Hemsterhusianae.

(c) Sub voce κολλητῆς ἀργίος Tom. II. p. 338. Edit. Kusteri.

(d) sub ἀργυραμοιβὸς Tom. I. p. 312.

(e) ad Synod. Trullensem. can. LXVI. T. I. Pandect. Canon. Gnil.

Beueregil.

(f) illis persoluebatur. Hinc HIERONYMO (g) collybus est, munus quod pro cambio datur, et GLOSSAE „Aspratura negotia-
 „tio Argentariorum, „quod asperisi. e. recens percussis, veteres
 commutabantur. Quare maxumopere miror, qui factum sit, vt
 celeberrimus HEINECCIUS (h), hoc permutationis munusculum,
 nostrorum temporum statui accommodans, ad AGIO, quod hodie
 vocamus, et non potius ad PROVISIONIS similitudinem accede-
 re docuerit, vbi mercatores alterius cuiusdam mercium, vel
 nummorum tractandorum curam in se suscipientes, pro opera
 hac ex parte praestita, paruum lucellum accipiunt, quod in pa-
 rata pecunia, et in cambiis tres thaleri, octoque grossi pro mille
 esse solet, at in vendendis, emendisque mercibus duo, aut unum
 pro centum, sicuti ex hominibus harum rerum peritis audio,
 quamquam et alii, certi quidquam non determinari posse, sed
 potius ab vsu dependere contendunt. Ideo vero ad τῆ AGIO si-
 militudinem non accedere existimabam, quod hoc in supplemen-
 tum vilioris, vel etiam maioris monetae, intrinsecus spectatae
 persoluitur (i); quale hoc collybistarum negotium, de quo IVLIO
 POLLUCI et SVIDAE (k) fermo est, et quod HEINECCIUS putat,
 minime fuisse legimus. Sed hic, collybus minutam tantum mo-
 netam indicat, quae pro opera eorum persoluebatur. Quum ve-
 ro nollem sententiae viri celeberrimi aliquid derogari, videamus,
 an-

(f) CUIAC. Obseru. Lib. X. c. XIV. it. GOTHOFR. ad Cod. Theod.
 Lib. IX. Tit. 22. l. 1. Si quis solidi circuli. exter. p. 203. Tom. III.
 Edit. Ritter.

(g) Comment. ad Matth. c. XXI.

(h) Dissert. de Reductione monetae ad certum pretium. §. VII.

(i) IABLONSKI *allgemeines Lex.* sub voce Agio.

(k) l. c.

annon ex alia parte salua atque integra constare possit. Idque omnino putabam, si scilicet, collybum etiam pro ea permutatione datum esse statuimus, quae apud nos solemnis esse solet, quando mercatores nostri, varias nummorum species recipiunt, atque vel meliores, vel viliores eiusdem pretii pro his acceptis nummis, in alias regiones deportandas, vel in alium vsum erogant, vbi talis collybus, non pro opera eorum, vt antea soluitur, sed vt idem pretium, quod acceperunt, suppleatur. Certe has permutationes apud Romanos ex CICERONIS exemplo (1) non incognitas fuisse, alibi iam docui. Sed plura apud eundem extare vestigia, ex quibus nostram corroboramus sententiam, haud aegre quidem euincam. Memini enim TVLLIVM, ad APPIVM PVLCHRVM scribentem (m), publicam permutationem causari, quae Laodiceae eum commorari cogat. Et idem auctor in Verrem (n) suspicandi occasionem praebuit, monetas regionis cum aliis nummis peregrinarum gentium, si ad eas proficiscendum erat, commutatas fuisse. Ait autem „Neminem, qui cum potestate, aut legatione, in prouinciam esset profectus, tam amentem fore putauerunt, vt emeret argentum;“ dabatur enim de publico,„ Neque etiam plane dubitamus, collybum in hoc casu, quo proprii nummi cum alterius regionis nummis permutabantur, esse persolutum, quoniam CICERONEM habemus testem (o), furtorum improbissimorum esse vocabulum collybum, si quando eodem genere nummorum vrantur, et ta-

men

B 3

(1) Dissert. nostra §. XVI.

(m) Epist. V. Lib. III. vid. Verburg. ad h. l.

(n) IV. c. 5.

(o) in Verrem III. c. 78.

menlacuna talis in auro desideretur, secundum hæc: „Ex omni
 „pecunia, quam aratoribus soluere debuisti, certis nominibus
 „deductiones fieri solebant: primum pro spectatione, & colly-
 „bo: deinde pro nescio, quo cerario. Haec omnia, iudices,
 „non rerum certarum, sed furtorum improbissimorum sunt
 „vocabula., *Nam collybus esse, qui potest, quum utantur omnes vno
 genere nummorum?* Quæ si accuratius paullo consideramus verba,
 non inique sane infringimus, collybum persoluisse Romanos,
 si non eiusdem modo generis, ac regionis, monetas, sed et alia-
 rum gentium mutauerint. Quare si id etiam probauero, quod
 Argentarii hanc pecuniae fecerint versuram, nihil ad confir-
 mandam (alia tamen plane ex ratione) HEINECCHII nostri senti-
 am superesse sentio. Et licet multa eius generis in medium haud
 proferam exempla, quo id quoque negotium Argentariis tribu-
 tum fuisse demonstrem, quoniam, qui optimam huius rei noti-
 tiam habere possunt, huius permutationis ab argentariis factae
 expressam mentionem non saepius faciunt; attamen quae sit ra-
 tio, cur, id officium ad eos non pertinuisse, de quibus tamen num-
 mos permutasse constat, adeo impudenter negemus, ego qui-
 dem non video. Quum id saltem probare possimus, non plane
 a re mensariorum fuisse alienum, hisce exterorum nummorum
 permutationibus interesse, sicuti inter alia apud CICERONEM
 legimus: (p), „Cum ciuitate mihi res est acerrima, et conficientis-
 „fima litterarum; in qua nummus commoueri nullus potest, si-
 „ne quinque praetoribus, tribus quaestoribus, quatuor mensariis.,
 Caeterum non ex numeratae pecuniae solum, sed et ex quouis
 auri, argentiue infecti permutatione capiebant collybum, quare
 ad

(p) Orat. pro L. Flacco c. 19.

ad haec Ciceronis (q), de Caelio tu quaeris, Bosivs (r) ad hanc epistolam annotavit: hic nummularius erat, cum eoque Cicero agebat, de argento, aurove facto, aut infecto cum alio signato commutando, cui Caelio, collybum solui debere, ipse ait Tullivs (s), de Caelio, vide quaeso, ne qua lacuna sit in auro. ego ista non novi, sed certe in collybo est detrimenti satis. Conuincuntur adeo dubitant qui ex his vltius, puto, Romanos non manuale (t) tantum, vti certis quibusdam visum fuit, verum etiam, quod traiectitivum (u) et translativum appellant, nonnumquam exercuisse. Placuit autem haec, ob illam potissimum rationem, hac occasione monere, quia Titivs (v) alique iuris peritissimi, in ea fuerunt sententia, veteribus Romanis plane fuisse incognita cambia. Quare quum de priori sit multa prostant documenta, ex quibus minutum probemus cambium, eo minus posterius negare ausim, quo omni exceptione maius, in eo apud Ciceronem (w) allato exemplo, vbi essentiam cambii vidimus, habemus praesidium. Titivs (x) quoque omnem cambii essentiam, in consensu de pecunia, certo in loco promte soluenda, consistere affirmat: Reliqua, vt scilicet numeratio ante praecedat, et operae pretium inter-

(q) Lib. XII. ep. 5. ad Atticum.

(r) vid. Edit. Isaaci Verburgi p. 1690.

(s) Lib. XII. ep. 6. ad Attic.

(t) *Manuale* dicunt, quod eodem in loco fit, ac pecuniae praesentis cum praesente permutatio esse audit. Tit. Ius. Priv. L. X. c. 5. §. 6.

(u) ZIPPTEL. de test. collyb. in prooem. §. 5. BERG. in supplem. prooem. executiv. ad th. 50. §. 3. seq.

(v) Ius. Priv. Lib. X. c. 5. §. 1.

(w) Lib. XV. ep. 15. ad Attic.

(x) l. c.

interveniat, ac exactio et solutio pecuniae mediate per alios fiat, plerumque adesse, ad essentiam tamen non pertinere, sed naturalium saltem habere rationem videri, idem profiteretur. Addamus, ni displicet, Remittentem, Transsantem, Acceptantem et Praesentantem, in eo casu (y), si diligentius perpendimus, necessario occurrisse. Et quid tandem impedit, litteras, per quas ad filium CICERONIS de soluenda transcriptum sit pecunia, intervenire. Effectum modo, quem apud nostros homines habere solent litterae cambiales secundum *Ordinat. Camb. Lips.* puta, quoad custodiam, et celerem satisfactionem ignorabant, essentiam ipsam diu iam ante nos observarunt.

§. IX.

Licet inde Argentarii opibus atque diuitiis nulli olim Romanorum, ob varia ex quolibet rei nummariae, coram iis gesto negotio, ad se redundantia lucra, cederent; multitudo tamen a mensa sua, foenori postulantium efficiebat, ut proprii nummi ad erogandum haud sufficerent. Hinc negandum non est, eos, qui superfluum in arca habebant pecuniam, non expectasse, dum ad se venirent, qui mutuo postularent, sed ultro adiisse Argentarios, et ad mensam suam argentum posuisse, quo deinde Argentarii utebantur, soluendo legitimas pro eo usuras, donec id opus haberet atque repeteret creditor (a). Delatos autem lego nummos ad Argentariorum mensas, non modo ut occuparent, exercerentque eos, sed etiam ut sub publica fide sua custodirent; quod plerumque faciebant peregre profecturi domini, fidem suis domesticis non magnam

(y) Cic. l. c.

(a) SALMAS. de foenore Trapez. p. 29, 30.

magnam habentes. Veteres enim multos vsurpabant seruos, qui aliquando diserte fures appellantur (b). Sed Argentarii, qui dictum munus subibant, et pecuniam seruabant, praeter istam famam sua fide partam, munitissimas sine dubio habuerunt tabernas, vt nemo sua illis concedere dubitauerit. Inde maximam differentiam inter vtrosque deponentes ortam deprehendas, si scilicet fidem frangerent Argentarii tabernamque clauderent, vt, qui fidem publicam secuti atque eorum opera vfi fuerant, praeferrentur reliquis omnibus, qui sub vsuris deposuerant: Quemadmodum hoc VLPIANVS (c) declarauit: „Quotiens (ille) foro cedunt Nummularii, solet primo loco ratio haberi depositariorum, h. e. eorum, qui depositas pecunias habuerunt, non quas foenore apud Nummularios vel cum Nummulariis vel per ipsos exercebant. „ Et alibi (d) meminit: „In bonis mensularii vendendis, post priuilegia potiorum eorum causam esse placuit, qui pecunias apud mensam fidem publicam secuti deposuerunt. Sed enim qui depositis nummis, vsuras a mensulariis acceperunt, a caeteris creditoribus non separantur: et merito, aliud est enim credere, aliud deponere. „

§. X.

Super his apud se ab vna alteraue parte depositis nummis, vt et super reliquis actibus iis auctoribus gestis, rationes diligenter

(b) vid. NON. p. 310. Edit. Paris. ex offic. Hadriani Perier. et notus est Virgil. versus, Eclog. III. v. 16.

Quid Domini faciant, audent cum talia fures.

(c) l. 7. §. 2. ff. deposit. vel contra.

(d) l. 24. §. 2. ff. de reb. auct. iud.

genter conscribere solebant Argentarii, (vtpote in quo praecipuum eorum ministerium atque operam constituisse legimus) (a) atque sedulo notabant, quo die quis accepisset, redditurum se cauisset, et cuius generis nummos: In *solutionibus*, qui soluendum dedisset, cuius nomine, quo die, et quantum etiam soluisset, vel soluendum esset; quae omnia LABEO (b) comprehendit, „rationem Argentariorum esse, dicens, vltro citro „dandi, accipiendi, credendi, obligandi, soluendi sui causa „negotiationem: nec vllam rationem nuda dumtaxat solutione „debiti incipere., Diei insuper et Consulis, hisce in rationibus ob necessitatem singularem non fuisse eos oblitos, quinimo res, pretia et nomina emtorum in auctionibus accurate adscripsisse, ex variis locis (c) cognoscimus. Harum forma externa haud dissimilis erat illis, qui Argentarios hodie imitantur. Ab vna enim parte, quantum ex summa apud se deposita esset reliquum, ab altera vero, quod cuique expendissent, in tabulas referebant, vnde voces scribere et rescribere originem suam traxisse, contendit LAMBIVS, certum est (d). Quum enim a mensariis adnumeraretur pecunia, hoc *scribere*; si vero iisdem redderetur, *rescribere* hoc quidem dicebatur, ceu multis veterum testimoniis ostendit (e) RICH. BENTLEIVS. Ipsa autem ratio, quae apud mensam trapezitae subducebatur, mensae scriptura (f) appellatur, ad istud probe distinguendum negotium, quo

(a) l. 10. §. 1. ff. de edendo.

(b) l. 6. §. 3. ff. de edendo.

(c) l. 1. pr. ff. de edendo. circ. pro Caecin. c. 6. QVINCTIL. Instit. Orat. L. XI. c. 2. Edit. Basil. 1541. p. 741.

(d) LAMBIVS ad Plaut. Lib. II. Captiui p. 172. edit. Genev.

(e) ad Horat. Lib. II. Epist. I. v. 105.

(f) SALMAS. l. c. p. 30. HEINECCI Syntagm. Antiq. Lib. III. T. XXII. 2.

quo ex domo sua vel arca adpendebantur Nummi, sicuti posterius liquido apparet ex PAVLO (g): „*Lucius Titius scripsi, me accepisse a Publio Maeuio quindecim mutua numerata mihi de domo.*” Et SCAEVOLA (h), vbi ille: „*Quidam ad creditorem literas eiusmodi fecit: decem, quae Lucius Titius ex ARCA mutua acceperat.*” Rem omnem vtriusque solutionis DONATVS (i) ad haec Terentii:

Ego ad forum ibo;
claris verbis nobis exposuit.

§. XI.

Egregie, opinor, huic loco conueniret ipsum confectarum apud Argentarios nostros rationum exemplar. Nec deerunt fortasse, qui id maioris perfectionis ergo, valde desiderent. Sed vtinam pari modo, quo antiquos ritus, utensilia, aliaque ex repertis lapidibus vel nummis depicta, antiquitatum scrutatores posteritati reliquerunt, exemplum illud nostris lectoribus ante oculos ponere possemus. Quis vero huius iacturae causam, multum e longinquo petat? Haec est fere vitae humanae ratio, vt, quae praesenti tempore magni momenti sunt, non multo post vel consciantur, vel igni iniuste mandentur, quum e contrario ab omni vsti vacua saepius cum magna quadam solertia afferuntur. Placet tamen interim vnum alterumue exemplar addere, quod nobis de *mensariorum rationibus* probabiliter exhibuit CORNELIVS HOFMANNVS (a), quoniam ad genium Romanorum accedit et datae nostrae descriptioni ex titulo Pandectarum de Edendo l. 6. §. 3. defumta, visa fuit conuenientissima.

C 2

Con-

(g) l. 40. ff. de reb. cred. (h) l. 26. ff. de pecun. constit.

(i) ad Terent. Adelph. Act. II. scen. IV.

(a) In dissert. de commerciis et cambiis veterum, Regiomonti 1726. impressa.

Consulibus Maximo et Aeliano.

Aulus Liuius	Posthumius debet		
Pridie Kal. Febr.	Eius mandato Q. Acacio solui.	Nummi VII.	HS. CCL.
VI. Kal. Aprilis	Constitui pro ipso Alexandriae dare	XXV.	
XVII. Kal. Decemb.	Ipfius mandato A. Martio numeraiui	IX.	CC.
IX. Kal. Decemb.	Promisi A. Fronti- spicio	VI.	CCXXI.
Nonis Decemb.	Transcripsi Pu- blio Fenestrellae	VIII.	CCXXIII.
V. Kal. Ianuarii	Numeraiui ipfi Posthumio	IV.	CCCL.
<i>Consulibus</i>	<i>Iuliano et Crispino.</i>		
XVIII, Kal. Martii	Promisi Publicio Mauro Carthagini dare	XXXV.	
		XCV.	CCXLIV.
	Restat apud me quod Posthumio soluere constituo	XL.	CCCCLIII.
		CXXXV.	DCXCVII.

Consulibus Maximo et Aeliano.

Idem	credit	Nummi	HS.
Pridie Non. Ian.	Recepi eius nomi- ne a Q. Icario	IV.	CCCL.
VI Kal. Febr.	Ex auctione Tritici ei venditi	IX.	DCXL.
	Ex auctione Vini	VII.	CCV.
Idibus Martii	Recepi ab Opilio Tyro	XX.	
Pridie Kal. Apr.	Transscribere ius- sit Q. Appius	XV.	CCXXI.
Idibus Iunii	L. Vulpinus mihi constituit	VIII.	CLXXV.
Kal. Nouemb.	Stipulatus sum a P. Vulturio	XIX.	DCC.
<i>Consulibus</i>	<i>Iuliano et Crispino.</i>		
Idibus Febr.	Recepi a Flauio Mantello	XXX.	
	Transscribere ius- sit Fabius Minucius	XXI.	CCCCVI.
		CXXXV.	DCXCVII.

Consulibus Maximo et Aeliano.

Lucius Publius	Fenestrella debet	Nummi	HS.
Idibus Maii	Eius mandato C. Iunio Frontoni solui	XV.	CCC.
VIII. Kal. Octobris	Promisi Septimio Arcadi	XI.	CCL.
IX. Kal. Octobris	Ipsi Pub. Fenestrellae numeravi	VI.	CCCIV.
IV. Iduum Decembr.	Promisi pro ipso Ephesi dare A. Marcio Tranquillo	LX.	CCCC.
		XCI.	CCLIV.
Caius Saturninus	Capito debet		
Pridie Non. Febr.	Alexandriae dare pro ipso promisi A. Fulvio Thyrreno	XXX.	CCCLX.
VI. Cal. Martii	Constitui pro ipso Cn. Murcio Rufo	IX.	DCXX.
Idibus Augusti	Numeravi ipsi Capitoni	XX.	CCC.
		LX.	CCLXXX.
	Restat Capitoni ad Mensam meam	LXXXIX.	CCCCXLVII.
		CXLIX.	DCCXXVII.

Consulibus Maximo et Aeliano.

Idem	credit	N ummi	HS.
Pridie Iduum Febr.	Recepi eius nomine a Sulpitio Macro	IX.	CCLII.
VI. Non. Maii	Ipse Fenestrella mihi numerauit	VII.	CXXX.
III. Kal. Iulii	Ex vasis argenteis ven- ditis recepi	VI.	CXXIV.
V. Non. Sept.	Ex vendito frumento	XXVI.	CCCIV.
VII. Kalend. Nov.	Stipulatus sum a Ful- vio Maximo	XV.	
Nonis Decembr.	Transcribere iussit Luius Posthumius	VIII.	CCXCIII.
	Sic Pub. Fenestrella debet Mensae meae	LXXII.	XXXIII.
		XIX.	CCXXI.
Idem	credit	XCI.	CCLIV.
XV. Kal. Iunii	Stipulatus sum ab Fu- rio Nolano	L.	
III. Kal. Augusti	Ex venditis Lanis re- cepi	XXX.	CCIX.
	Ex venditis vestibibus Tyrius	XL.	CCVII.
Nonis Septem.	Dispensator meus Car- thagini recepit num- mos Afros qui valent	XXIX.	CCCXI.
		CXLIX.	DCCXXVII.

Priores duae tabellae sistunt vnus tantum rationem apud mensam Argentarii confectam, POSTHVMII scilicet, ad quam HOFMANNVS: „Hoc vel simili modo rationes in Codicibus Argentariorum fuisse, „mihi persuadeo ex methodo nostra hodierna, quam suppono „ab illis mensariis ad nos mansisse; et latinae voces DEBET et „CREDIT, quae adhuc in vsu sunt, accurate conueniunt rei, „quae agitur. Nam quum Posthumius iussit debitorem suum „Icarium nummos Argentario numerare, tanti, quantum rece- „pit Argentarius, fidem habet ei, id est, credit ei tantum; Quod „autem vel ipsi vel eius mandato aliis erogatum est, hoc debet „Argentario, vel minus credit: nam quamuis multum erogatum „sit, pro quo debere dicitur; vere tamen non debet, quia „computatione facta maius est creditum, restantque Posthu- „mio adhuc apud Mensam Argentarii millia nummum XL. et „CCCCLIII. Sestertii, deductis scilicet millibus nummum XCV. „et Sestertiis CCXLIV, a summa generali Crediti millium „CXXXV, et Sestertiorum DCXCVII. Caput huius rationis a „credendo incipit, quod si a debendo aliqua incipiat ratio, vere de- „bet tantum, eo vsque donec per creditum, in contraria pagina no- „tandum, illud exstinguitur. „ Etsi autem in hoc, quod nostro- „rum mercatorum rationes originem debeant Argentariis, cum HOFMANNO non facio; attamen, si numerum Calendari- „um, alias argenti species, secundum vsum regionum accommo- „datas excipias, eas parum, aut nihil a se inuicem differre, ob va- „ria, quae passim nobis occurrunt in iure nostro et veteribus aucto- „ribus vestigia, confido. Alterum, quod subiunximus exemplar, „duas continet rationes, diuersorum hominum in iisdem tabulis ap- „positas, proximeque vt videtur accedentes ad id, quod iam laudauimus.

Ma-

Maiores perspicuitatis causa adiecit: „Sciendum est, Mercatores solere in codicibus suis in superiori parte paginarum scribere annum Aerae Christianae: qui annus refert sese ad omnes rationes, quae in iisdem paginis scriptae sunt, nec opus est iteratione: hoc antiquitus etiam vsitatum fuisse, apparet ex dicta lege (lege scil. 6. §. 6. ff. de Edendo,). Et paullo inferius: „In his duabus rationibus obseruandum est, priorem a credendo incipere; recepit enim Argentarius Prid. Id. Febr. et VI. Non. Maii, nec erogauit ante diem Iduum Maii: at posterior a debendo incipit, cum Prid. Non. Febr. ac Idibus Martii iam erogauit nummos pro Capitone; nec recepit ante VI. Kal. Iunii: In fine autem rationis restat Capiti summa considerabilis apud Mensam Argentarii; at in priori ratione debet adhuc Fenestrela; quia computatione facta, maior summa est in pagina, siue tabula, debiti quam crediti. Recte igitur a debendo vel credendo incipit ratio: eiusque caput (secundum l. 10. §. 2. ff. de Edendo) est vel summa debendi vel credendi, non autem solvendi debitum, ut recte putat LABEO in d. l. 6. §. 3. ff. de Edendo. Solutio debiti enim non potest esse caput rationis, quum ut ipsum debitum caput sit, necesse est.,

§. XII.

Ex his igitur tabulis, quas ex HOFMANNO descriptas dedimus, illum persoluendi modum apud ARGENTARIOS, patere facile intelliges, quem SCRIBENDO et RESCRIBENDO factum fuisse legimus. Quemadmodum enim multorum Romanorum nummos, vel sub fide publica custodiendos, vel sub vfuris apud

se depositos habebant; ita saepius accidit, vt, si quis alteri, ex hac vel illa causa adnumerare vellet, apud ARGENTARIOS fieret solutio, forte, quoniam domi non habebant tantum, quantum satagebat, siue, quod facilius alteri, qui eodem utebatur ARGENTARIO, satisfieri posse credebant. Vt cumque tamen sit, Argentarii, depositariorum suorum iussu, praesentem numerabant pecuniam, et si magis e re creditorum debitorumque videbatur, in alterius tabulam transcribebant, quod debitum antea in alterius rationem scripserant. Quum itaque utroque satisfaceret creditoribus, scribere et rescribere idem fere nonnumquam ac soluere latinis scriptoribus significat. Quare HORATIVS (a):

Putidius multo cerebrum est (mibi crede) Perilli

Dictantis, quod tu nunquam rescribere possis.

Adscribam ergo, quo maiorem huic rei fidem faciam, nonnulla, quae apud PLAVTVM, et TERENCEIVM, de vtraque solutione extant monumenta. Sic de parata pecunia loqui PLAVTI *Hegionem* (b) existimo, quum Tyndaro, quem seruum putabat, viaticum a Trapezita solueret.

Sequere me (inquit) viaticum vt dem hinc

A Trapezita tibi.

Cui solutioni, altera opponitur, quae apud Argentarios fiebat, et PERSCRIPTIO audit, qualis ex *Chremetis* (c), si modo exactius paullo consideres, sequentibus intelligitur verbis:

Sed transi sodes ad forum, atque illud mibi

Ar-

(a) L. II. Satyr. III. v. 75. 76. et adnot. ad h. locum Ioannis Minelli.

(b) Captiuei A. II. S. III. v. 90.

(c) TERENCEIVS Phormio. A. V. S. VII. v. 28. 29.

Argentum iube rursus rescribi, Pbormio.

P. Quod ne ego perscripsi porro, illis, quibus debui.

VEL EX FLAVTI Leonidae (d):

Sed vina beri quae vendidi vinario Exaerambo,

Iam pro iis satisfecit Sticho? LI. fecisse satis opinor;

Nam vidi hic ipsum adducere Trapezitam, Exaeraimbum.

LE. *Sic dedero. prius quam credidi, vix anno post exegi.*

Nunc satagit: adducit domum etiam ultro et scribit Nummos.

Videtur etiam voce PERSCRIPTIONIS CICERO (e), qua vix aliud indicat, quam, uti nunc loquimur, assignationem ad Trapezitam seu mensam, sicuti vberius ista omnia GRAEVIVS (f) ex CLAVD. SALMASII nobis explicuit sententia. His, aliud quoddam probationis loco superstruam exemplum, quo talem per ARGENTARIOS expediendi debiti modum, fortius adhuc corroborem. Desumptum istud est ex POLYBIO (g), qui inter reliquas P. SCIPIONIS virtutes, et hanc posteritati descriptam reliquit, quod magnificentia, atque integritate in pecunia danda, atque capienda caeteros omnes superauerit. Hanc varia prae se tulisse occasione docet. Inter alia vero se exerebat, quum filiabus SCIPIONIS MAGNI, patris adoptiui sororibus, dimidium dotis esset soluendum. Hanc enim summam, praeter consuetudinem, iure civili Populi Rom. introductam, quod annua, bima, trima die mulieribus, quae dotis nomine debentur,

D 2

fol-

(d) Asinaria A. II. S. IV. v. 30. Lambin. Edit.

(e) Epist. ad Attic. l. IV. Ep. XVIII.

(f) vid. Explicationem ad h. l. in Edit. Isaaci Verburgi p. 1195.

(g) HENRICI VALESII Excerpta Polybii Edit. Paris. 1634. p.

soluere iuber; ante id tempus, instrumento et supellectile prius intra decem menses, ex more praestitis, statim per Argentarium persoluit. Ita enim haec expressit POLYBIVS: „ -- -- εὐθέως ὁ Σκι-
 „πίων συνέταξε τῷ τραπεζίτῃ τῶν κ' καὶ ἐ ταλάντων ἑκατέρᾳ ποιήσα-
 „θαι ἀνταπόδοσιν ἐν τοῖς δέκα μηνσί. id est: Scipio statim Argenta-
 „rio mandauit, vt, quinque et viginti talenta vtrique intra decem
 „proximos menses persolueret. „Qui locus, propterea dubiae vi-
 detur esse sanitatis, quod satis liquido haud innotescit, an praesentī
 pecunia per Argentarium, Scipionis Magni, adoptiui patris, forori-
 bus dissolutum sit, an non potius, de mensae scriptura. Dicit enim
 συνέταξε τῷ τραπεζίτῃ ποιήσασθαι ἀνταπόδοσιν, et paullo post vocabu-
 lo vtitur Διαγράφειν, quod SVIDAS (h) per τὸ διὰ τραπεζῆς ἀριθμῶν ex-
 ponit, neque aliud notat, quam mensae scripturam, vbi pecunia,
 quae alii debebatur, nomen mutat, et nouo CREDITORI debita per-
 scribuntur: Nihilominus siue hac siue ista ratione hoc loco persol-
 verit Argentarius, satisfecisse eum euincere contendo: quum et il-
 lud, quod aes alienum, plerumque apud Argentarium fuerit credi-
 tum, qui simul ac postulabatur, id reddere paratum habebat.

XIII.

Quem igitur modum, quo apud veteres tollebatur obliga-
 tio, apud Mensarios nostros vidimus, eundem mercatores no-
 stri in hunc vsque diem asseruant. Solent enim isti hac ratione com-
 modo suo inferuire, vt cui debent, ad alium, qui sibi ex aere
 alieno obstrictus est, cum assignatione quadam ablegent, a quo
 recipiat. Si crediti debitique summa aequalis est, omnis obli-
 gatio, quae erat antea, nunc per compensationem tollitur, fin
 mi-

(h) in voce διαγράφειν.

minus, alter eorum vel remanet debitor, vel quod, ex detracta pecuniae summa adhuc superest, in aliam occasionem sibi afferri curat. Hoc negotium *SCONTRIO* vocant, et talis compensatio, qua vni scribitur, quod alteri rescribitur, non inter duorum, sed inter plures etiam, qui sibi inuicem debent, expeditur. Quare si dicendum, quod res est, hoc negotium insignis mercatorum utilitas fuasse videtur, quoniam illi, qui nundinas frequentant, cum multo alias impendio temporis, quod his saepius deesse solet, solutiones, acceptionesque nummorum facere coguntur, quum e contrario haec omnia, hac supra descripta a nobis ratione tanto facilius peragantur. Prouocare hic liceat non modo ad ipsam experientiam, quam hic Lipsiae habere possumus de commerciis mercatorum, verum ad expressum hac de *MARPERGERI* (a) testimonium, quo ita mentem suam explicat: *Betreffend das sogenannte Kauffmännische Scontriren, so ist dasselbe nichts anders, als eine Abrechnung oder Compensation, welche die Kauffleute, ihrer gegen einander habenden Rechnung und Wechsel halber mit einander machen: es ist aber ein dergleichen Scontriren, sonderlich auf denen Messen und Jahrmaercken sehr gebräuchlich, als auf welchen die kurze Zeit, und die wenige Tage der Zahlungswochen nicht allezeit zulassen wollen, dass ein Kauffmann, der viel baare Geld-Summen vor Wechsel und Waaren einzuziehen und wieder auszuzahlen hat, jene baar empfangen, diese aber wieder auszahlen könne, sondern er gebrauchet sich der Bequemlichkeit, dass er demjenigen, dem er Zahlung zu thun schuldig ist,*

D 3

einen

(a) *PAVL IACOB MARPERGERS wohlbestelltes Commerciens-Collegium* p. 433--34.

einen Anweis - Zettel auf dem giebet, der ihm hergegen wieder etwas bezahlen soll, damit also sein Creditor durch seinen Debitorem möge vergnüget, und wenn sonderlich beyde Summen gleich sind, selbige dadurch compensiret, der Assignans aber des beschwerlichen Geld-Aus-, und Einzahlens möge überhoben werden &c. Variis postea, idem Auctor exemplis illustrare allaborat, quod hic et in reliquis paginis diserte adseruerat. Hinc inferius paullo: Es geschiehet aber ein solcher Scontro oder Compensation, nicht eben allzeit vnter zweyen Personen, die von einander zu fordern haben, allein; sondern mehrentheils vnter 3, 4 oder auch mehr Personen &c. Pluribus de hoc argumento, et praeclare, vt nobis visum est, auctor noster differit, nec obscure indicat, omnimodam hoc mercatorum negotium habere similitudinem cum Mensariorum apud Romanos. Sed aliam insuper, in nonnullis modo diuersam, si hoc ministerium spectas, conuenientiam in Mensis publicis deprehendes. Hae Venetiis, Hamburgi, et in Hollandia aliisque florent locis, et BANCAE dicuntur, quod vocabulum Italis debet originem, quoniam more veterum introductum fuisse legimus: Negotiatores super scamnum, pecuniam suam numerasse et litteras cambiales conscripsisse (b). Apud has mensas siue BANCAS, omnes, quae fiunt, solutiones, simili modo per simplicem assignationem ita expediuntur,

VI

- (b) Traité General du Commerce par SAMUEL RICARD, chap. des changes DE LA HOLLANDE ou d' Amsterdam p. 147. L'ETIMOLOGIE du mot de BANCO ou BANQUE, vient de l'Italien BANCO, d'où est venu celui de BANCO ou BANQUE, parcequ' anciennement, dans toute l'Italie, le change
- et

ut ille, qui apud MENSAM nummos suos credidit, simulac id, quod deposuit, alteri cessit, desinat esse creditor, quoniam nunc in alterius tabulam scribitur, quod ad ipsum antea pertinuerat. Quo facto nihil praeter nomen mutant, et praesens pecunia ad per-
solutionem non exigitur. Haec sententia, quae cum ORDINATIO-
NIBVS Mensarum publicarum (c) conuenit, sequentem in modum
RICARDO (d) de Mensa, quae Amstelodami exercetur, confirma-
tur. *Tous les payemens, s'y font par un simple transport, ou assigna-
tion, des uns aux autres. Ainsi celui qui est créancier sur les livres
de la Banque, cesse de l'être, dès qu'il a assigné sa part à un autre,
lequel est couché pour créancier en sa place, et ainsi consecutivement
des uns aux autres, les parties ne faisant, que changer de nom, sans
que pour cela il soit nécessaire de faire aucun payement réel & effectif.*
Praeterea autem, apud easdem mensas sine vfuris, sicuti apud
ARGENTARIOS deponuntur nummi, idque ob fidem publi-
cam, et quod asseruantur multo tutius apud eam, quam in aedi-
bus priuatorum. Haec sine dubio TEMPELII (e) mens fuit, quan-

et le commerce d'argent se faisoit en place publique et que
ceux qui negocioient ces sortes d'affaires, avoient des BANCs
sur lesquels ils comptoient leur argent, et écrivoient les LET-
TRES et BILLETS; c'est pourquoi ils estoient appelez BAN-
QUIERS.

(c) Hamburger Banco-Ordnung publiciret an. 1639. d. 31. Dec. ap.
MARPERG. l. c.

(d) l. c. p. 147.

(e) CHEVALIER TEMPLE Remarques sur l'Etat des Provinces
Unies des Pais Bas ap. Ricardum l. c. it. Memoires du BA-
RON DE PÖLLNITZ T. I. p. 175.

quando ait: *Les plus grands payemens , qui se fassent ordinairement entre les marchands de la ville , se font par des billets de Banque ; tellement , que l'on peut dire , que cette Banque est proprement la Caisse générale où chacun serre son argent , parce qu'on le juge là en plus grande seureté , tant en payant , qu'en recevant , que si on le tenoit en ses propres coffres. Et tant s'en faut , que la Banque paye intérêt de l'argent , que l'on y depose etc.* Confirmat nos in eadem opinione LEIBIVS (f), qui distinguit tamen inter MENSAM CAMBIORVM ET NUMMORVM depositariorum. Huic nullam rem esse , cum scriptione et rescriptione ; sed accipere illam modo depositos nummos sub vsuris a deponentibus , multoque maioribus mutuo dare. Illam vero nullas plane dare vsuras , neque ab aliis accipere , sed potius in vtilitatem mercatorum secum custodire , vt scribentibus , quouis tempore satisfaciat sic vero ille. *Es sind aber die Banco an sich eigentlich zweyerley , davon die eine die Wechsel- , die andere aber die Lehn-Banco genennet wird. Durch die Wechsel-Banco muß nun vornehmlich alle Zahlung , die nur bey denen Negotien vorfallet , es sey vor Waaren , Wechsel , Depositen-Gelder vnd dergleichen , nach einer gewissen vnd iedes Ortes determinirten Summa vnd Wehrung , so wohl an die Einheimischen , als Fremden , vnd niemahlen per cassa geschehen: Vnd weil diese Gelder lediglich denen Kauff- vnd Handels-Leuten zum besten in der Banco verwahret vnd aufgehoben werden , auch dieser wegen dieselbe mit der Zahlung allezeit parat seyn muß , so werden davon gantz*
kei-

(f) IOANNIS GEORGII LEIBII dritte Probe, wie ein Regent Land vnd Leute verbessern könne c. I. § II.

keine Interessen entrichtet, dargegen aber nur ein sehr leidliches procent vor die Vberschreibung derer Posten bezahlet. Sonst führet hierbey diese Banco dieses rühmliche Abschehen, dass sie dadurch allenthalben gute Richtigkeit vnd Ordnung erhalten, vnd falsche, unrechte vnd denen Commerciën, auch Land vnd Leuten schädliche Münz-Sorten nicht einschleichen lassen möge. Die Lehn-Banco, so auch sonst Banco di depositi genennet wird, hat hingegen mit der Ab- vnd Vberschreibung, auch Auszahlung obgedachter Gelder gar nichts zu thun, sondern sie giebt, wenn sie anders wohl reguliret ist, vielmehr die darinnen niedergelegten Capitalien gegen ein billiges Interesse, als nach Gelegenheit 4. pro 100. auf gewisse Versicherung, oder sichere Pfänder an männiglich auf eine gewisse Zeit aus, vnd nimmt die Gelder, noch um ein leichteres von andern a Credo auf, vnter diesen Absichten, dass sie dadurch, so wohl ieder mann im Nothfall mit Geld assistiren, als Handel vnd Wandel immer mehr vnd mehr erbeben vnd befestigen wolle.

§. XIV.

Parum proinde sub initium impediuit, quo minus hoc, quod apud BANCAM hodie geritur ministerium, ob maximam cum Argentariis nostris similitudinem conferrem, et quod magis adhuc, idem plane esse dicerem. Sed dum haec animo mecum volui, simulac insignem istam auctoritatem, qua hoc mensarum publicarum apud nos fruitur exercitium, obstare intellexi; mutavi statim istud, quod susceperam, consilium. Nam spondet pro Bancis nostris, non vnum modo alterumue collegium; sed vniuersae ciuitates fidem suam interponunt. Quare AVCTOR COMMERCIORVM (a) Amstelodamum, in nummos eorum-
E
que

(a) Traité General du Commerce par SAM. RICARD p. 147.

que numérationes omnium mercatorum et incolarum suorum
 (quod de quavis alia ciuitate recte dixeris) ius quasi praecipuum
 sibi arrogare scripsit: „*La ville, inquit, d'Amsterdam de l'autorité*
des Seigneurs les Etats, lors de l'establissement de la Banque, qui fut
fait le 31. Janvier 1609. comme on l'a déjà dit au Traité DES VA-
LEURS SPECIFIEES DANS LES LETTRES DE CHANGE s'eriga
en CAISSIER PERPETUEL DE SES HABITANS, en prenant des uns
et des autres l'argent, qui seruoit au payement des lettres de Change
et des marchandises en gros etc.„ Hinc quum nullibi tale quod-
 dam de ARGENTARIIS ROMANIS legatur, VLPIANVS vero (b)
 insuper bona illorum qui Mensae cedunt, ad satisfaciendum
 creditoribus, vendi pronunciet; non est quod amplius dubite-
 mus, Magistratum pro ARGENTARIIS olim non spondisse.
 Sed varios hic auguror mihi fore aduersarios, qui ex LIVII mo-
 numentis, vna cum CAROLO SIGONIO, erroris cuiusdam me
 arguant. Apud hunc enim scriptorem (c) de MENSARIIS PVBLI-
 CIS ex magistratu lectis, relatum legimus: „*Consules foenebrem*
rem leuare aggressi: solutionem alieni aeris in publicam curam
verterunt, quinque uiris creatis, quos MENSARIOS a dispensa-
tione pecuniae appellarunt.„ Et paullo post: „*Qui rem difficil-*
limam tractatu, et plerumque parti vtrique, semper cer-
te alteri, grauem, cum alia moderatione, tum im-
pendio magis publico, quam iactura sustinuerunt. Tar-
da enim nomina et impeditiora inertia debitorum quam facul-
tatibus, aut aerarium mensis cum aere in foro positis, dissoluit,
vt populo prius caueretur: aut aestimatio aequis rerum pretiis
liberauit: vt non modo sine iniuria, sed etiam sine querimoniis
 par-

(b) l. 24. §. 2. ff. de reb. auct. ind. possid.

(c) LIV. l. VII. c. 21.

partis vtriusque, exhausta vis ingens aeris alieni sit. " In hoc certe, quod de mensa publica sermonem esse putent, pro qua fidem omnis ciuitas, siue magistratus, qui eam representabat, interposuerit, neutiquam falluntur. Sed ne id negligamus, cauendum est: quod eadem mensa, non recipiendae et erogandae pecuniae Negotiatorum, sicuti Argentariorum nostrorum destinata, sed per tempus modo erecta (d) fuerit, vt aeris alieni necessitati e publico subueniretur. Speciosius adhuc apud eundem Auctorem (e) occurrit adsertum, quum non MENSARIOS solum apud MENSAM, verum et SCRIPAS cum TABVLIS, siue CODICIBVS, qui Nomina argentum ad se deferentium inferebant, eodem modo, vt apud Bancas nostras publicas habere indicet. Verumenimvero haec mensa, neque in hoc LIVIO loco, priuatis nimirum vt inferuaret, ad recipiendos et erogandos nummos ordinata est. Quid quod mensa publica speciali plane occasione erecta fuit, apud quam, argentum a priuatis ad remiges deligendos accipiebatur, quoniam omne aerarium belli Punici calamitate tunc temporis exhaustum erat. Haec omnia autem LAEVINI debebantur orationi, qui eo statim omnium animos flectebat, vt hoc illis placeret consilium, quemadmodum ex istius verbis colligimus: „Caeterum“ omne aurum, argentum, aes signatum, ad *triumuiros mensarios* ex-“ templo deferamus: „ et paullo post: „In haec tanto animo con-“ sensum est, vt gratiae ultro consulibus agerentur, Senatu inde“ misso, pro se quisque aurum, argentum et aes in publicum con-“

E 2

fe-

(d) vnde iam obseruasse deprehendo HOFMANNVM l. c.

(e) LIV. l. XXVI. c. 36.

„ferunt: tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina sua
 „vellent in publicis tabulis esse; vt nec triumviri accipiundo, nec
 „scribae referendo sufficerent.” Quem in finem Mensarii trium-
 viri vt antea quinqueviri per tempus constituti esse potuerunt. In-
 de igitur sua sponte contra CAROLISIGONII(f) auctoritatem, colli-
 gitur: Non egregie admodum *Mensarios* hosce a LIVIO adductos,
 eosque ad vnum omnes sine discrimine opposuisse Argentariis no-
 stris, vt forte Bancae publicae a mercatoribus nostris separantur,
 quoniam hae mensae apud LIVIVM partim ad tempus modo, par-
 tim etiam alium in vsum quam Argentariorum fuerunt destinatae.

§. XV.

Tanta fuit fiducia Romanorum in Argentarios suos,
 vt solutionum ad eorum mensam factarum contractus coram iis
 celebrarentur, (a) et illae rationes, quas pro singulis in quolibet
 contractu conficiebant (b), (si res in controuersiam deduceban-
 tur) fidem haberent, quod non videbatur verisimile, Argentari-
 um in alterius gratiam falsi quippiam in tabulas referre voluisse,
 quum eius negotiatio publicam causam haberet (c). Et huc per-
 tinet illud CICERONIS (d): „Solent fere dicere, qui per tabulas
 „hominis honesti (i. e. Argentarii) pecuniam expensam tute-
 „runt; egone talem virum corrumpere potui, vt mei causa fal-
 „sum in codicem referret?,” Quum e contrario neglectus rationum
 super actus apud Argentarios gestos, omne negotium valde du-
 bium reddere soleret; cuius in testimonium haec esse poterunt
 apud

(f) de antiquo iure ciu. Rom. L. II. c. II. it. vid. Arn. Drakenborch LIV.
 I. VII. c. 21. quinqueviris creatis. et dissert. Nostr. §. 18.

(a) l. 9. §. 2. ff. de edendo Edict. VII. c. 2.

(b) l. 4. ff. §. 1. de edendo. (c) l. 10. ff. de edendo.

(d) pro Quinto Roscio. sub initium eorum quae desiderantur; vid. Hot-
 tom. in h. l. in edit. Verburgi Cic. p. m. 961.

apud GELLIVM (e): „Petebatur apud me pecunia, quae dicebatur data numerataque: Sed qui petebat, neque tabulis neque testibus id factum docebat, Et paucis interiectis: „Is tamen cum multis suis patronis clamitabat, probari apud me pecuniam datam consuetis modis, expensitatione mensae rationibus, chirographi exhibitione, tabularum obsignatione, testium intercessione etc., Qua in parte horum officium non longe recessit ab eo, quod hodie est *Notariorum* nostrorum, seu Tabellionum: quod enim olim Argentariorum fuerat, hoc hodie *Notariorum* nostrorum est officium publicum in contractibus. Ideo ea, quae de Argentariis hac in parte dictant Romanae Leges, extendi ad eosdem haud inepte possent, vti et ad graphiarios, Secretarios et similes iudicibus additos iuxta ius Canonicum (f), vt cum aliis notat ANT. MATH. (g) GROENEVEGEN (h).

§. XVI.

Quas saepius commemorauimus, edere cgebantur rationes Argentarii, quamuis ipsi actores in iudicio non comparerent, quippe praetor aequissimam subesse rationem edicebat, vt qui negotia aliena, publica fide in tabulas retulerant (a). Si documentorum exhibendorum causa ad eos decurrebatur, inspiciendi eas copiam facerent; necesse erat, quoniam nemo meliorem vllam, istorum negotiorum, quae sua scriptura suisque codicibus continebantur, habere poterat cognitionem. Sed edendae erant per Argentarios rationes non promiscue omnibus deside-

E 3

ran-

(e) Noct. Attic. l. 14 c. 2.

(f) Decretal. lib. II. Titulo 19. c. 11. quoniam.

(g) de iudiciis Disp. 6. Thes. 41.

(h) ad l. 10. ff. de edendo.

(a) l. 4. ff. §. 1. de edendo.

rantibus, sed illis tantummodo, qui ad se spectare docebant, ne forte vel superuacuas rationes, vel quas habebant, edi sibi postularent, Argentarii vexandi causa (b). Sicuti e contrario **VLP**IANVS (c) mei causa confecta instrumenta mihi non edi iniuriam fore existimabat (d). Proinde parum intererat, haeredes Argentariorum eiusdem cum defuncto essent conditionis nec ne? ab editione tamen se excusare non poterant. Nam quoniam in locum et ius Argentarii succedebant, facta illorum praestare debebant. Nec spectatum fuit etiam, an eo tempore, quo editio petebatur, Argentariam adhuc exercerent, an exercere desissent. Quoties autem de instrumentorum editione quaestio fuit, non totum edebatur instrumentum, si plura capita de separatis tractantia comprehendebat, multoque minus integrum rationum volumen, sed ea sola pars, solumue caput illud, quod ad deductam in iudicium controuersiam eiusque adstrictionem spectabat, una cum rationum, aut instrumenti capite, seu principio, sine cuius inspectione eae, quae edebantur partes, intelligi non poterant; quo sensu a capite rationes edendas esse **IC**TUS **CA**IVS admonuit (e). Quia in re peculiare id Argentariis fuisse constat, ut editio earum non extra illum locum, quo Argentariam exercebant, fieri deberet, nisi sumtibus petentis, et dilatione ad perferendum indulta; adeo ut si in hac provincia Argentariam exercuerit, in illa rationes haberet, edere tamen ibi teneretur, ubi eam exercuit, quum hoc ipso deliquisse censendus sit, quod alio instrumentum transtulerit (f).

§. XVII.

(b) l. 6. §. 2. ff. de edendo. Lex 9. §. 3. h. t.

(c) l. 4. §. 1. h. t.

(d) l. 9. §. 1. h. t.

(e) l. 10. §. 2. ff. h. t.

(f) l. 4. §. 5. it. l. 5. et 6. in pr. h. t.

§. XVII.

Neque hoc loco praetereundum est, ad Argentariorum officium et illud spectasse, ut constituendo summam reipublicae utilitatem praestarent. Cuius vocis quum varii sint significatus, eos sub examen vocare paullulum, ere nostra fore existimo, ut quo sensu apud Argentarios nostros veniat, omnium ob oculos sit positum. Accipitur proinde apud VARRONEM (a), si certum quis diem vel tempus communi consensu indicare vellet, quo se aliqui in loco certo fistant; qua significatione Q. LVCEIVM senatorem usum fuisse intelligimus, qui „Scrofam (inquit) mane salutavi. Quum alius eum salutasset, alius conuitiatus esset, quod tam sero venisset ad constitutum;„ et IVVENALEM (b) de loco amicae designato: „Hic ubi nocturnae Numa“ constituerebat amicae. „Apud CICERONEM (c) vero CONSTITVTVM dies dicitur, quo litigantes priuatim disceptare decreuerant. Nos autem hoc loco, de illo veterum scriptorum CONSTITVTO, quo diem, vel locum certum indicabant, non magnopere solliciti sumus, sed hoc potius pecuniae constitutum, siue illam conventionem (d), qua quis spondet, citra stipulationem, se soluturum esse, quod ipse, vel alius debet, indagare volumus. Ex qua definitione apparet: vetus debitum vel nostrum, vel alienum ab eo, qui constituit, fuisse receptum; hoc posterius vero inter praesentes et absentes, et per nuntium, et epistolam, et quibuscumque

(a) de Re Rustica II. c. 5. vid. M. Terentii Varronis opera, quae prodierunt Dordrecht, ex officina Ioannis Berewout, 1619.

(b) Satyr. III. v, 11.

(c) Orat. pro Caecinna c. 7.

(d) SALMAS. de modo vsur c. XVI. p. 719. THEOPIL. ad Instit. §. 9. de actionibus, edit. Dionys. Gothofredi.

que verbis, et per liberam personam fieri potuisse. In quo reliquis se obligandi modis differebat, vt *fideiussione*, vbi pro aliis tantum (f), non pro se quis recte et cum effectu fideiubebat. Deinde permittum erat, aliud pro debito, *constituere*, (g) vt scriptum est. „An potest aliud constitui, quam quod debetur, quae-
„situm est? Sed quum iam placet, rem pro re solui posse, nihil pro-
„hibet et aliud pro debito constitui, „quum diuersum plane de-
prehendamus in fideiussione (h). Idem etiam de *stipulatione* cer-
titudine quadam a nobis asseritur, quae antiquitus certis solemni-
busque verbis sic concipiebatur; vt eodem quis verbo respon-
dere cogeretur, quo esset interrogatus, siue pro se, siue pro alio
vellet vtiliter stipulari. Quare POMPONIVS (i) stipulationem
definiuit, quod sit „Verborum conceptio, quibus is, qui in-
„terrogatur, daturum facturumue se, quod interrogatus est, re-
„spondeat. De constituta autem pecunia (k) cum omnibus agi-
tur, nulla scilicet stipulatione interposita.

§. XVIII.

Eodem modo, pro alterius debito valide se obstringebat,
si quis solemnibus (a) verbis se soluturum esse *recipiebat*. Cuius
receptae pecuniae siue *receptitiae* actionis, mentionem fecit IVSTI-
NIANVS in Titulo *de Constit. Pec.* quem insertum Codici istius
le.

(f) Instit. l. III. Tit. 21.

(g) l. 1. ff. de constit. pec. §. 5.

(h) l. 42. ff. de fideiussoribus.

(i) l. 5. ff. de verb. oblig. §. 1.

(k) §. 9. Instit. de actionibus.

(a) l. 2. C. pr. de const. pec.

legimus, L. IV. Tit. 18. quo loco diuersam hanc esse actionem
 ab ea, quae *constitutae pecuniae* vocatur, ex certis indiciis col-
 ligimus. Etsi enim in eo, quod *Constituens* et *Recipiens* recte
 pro altero promittere possunt, minime differentiam quaerimus,
 quoad personas, tamen, qui se obligabant, et quoad res, quae
 reddi promittebantur, diuersam plane a se inuicem habebant
 omnem conditionem. Sciendum enim est *Constituere* quemlibet po-
 tuisse, sed de iis solum rebus (b), quae in numero, pondere, et
 mensura consistebant. At *Receptum fuisse* non nisi ab *Argentari-*
is, (c) et de omnibus quidem rebus, siue mobiles, siue immo-
 biles essent, relatum legimus apud THEOPHILVM (d): ἡ *Pecunia*
CONSTITVTA πλατύνεται μὲν τοῖς προσώποις· πᾶς γὰρ ἀντιφωνεῖ,
 γενῆται δὲ τοῖς πράγμασιν. ἀντιφωνεῖται γὰρ μόνα τὰ *pondere*, *nume-*
ro, *mensura*. ἡ δὲ ῥέκεπτικία ἐκ τῆς ἐναντίας, γενῆται τοῖς προσώποις.
 μόνος γὰρ τραπεζίτης ταύτῃ κρατεῖται. πλατύνεται δὲ τοῖς πράγμα-
 σι πάντα γὰρ ἐν ἑαυτῇ ἐπιδέχεται τὰ ἐποφειλόμενα. id est: „ *Actio de*
constituta pecunia latius patet, quod ad personas attinet: nam qui-
 libet constituit, sed in angustius contracta est, quod ad res pertinet.“
 Nam ea constituuntur sola, quae numero, pondere, vel mensura
 constant. Ex diuerso *actio receptitia*, in angustius contracta est,
 si personas spectes, quoniam solus Argentarius ea tenetur. Et
 latius patet, si res inspicias: Nam omnia, quae alicui debentur,
 recipit. „ Haec insuper vim suam obligandi ex so-

F

lemni-

(b) l. 2. C. de constit. pec.

(c) SALMAS. de mod. vsur. c. XVI. p. 722.

 (d) ad Instit. de Action. §. 8. p. 612. sq. edit. Car. Ann. Fabroti
 cum latina versione Iacobi Curtii, Paris. 1657. 4.

lemnibus verbis (e), quae adhibebantur, illa vero ex auctoritate praetoris (f) valorem suum nanciscebatur; quoniam forte iniuria illi esse videbatur, duplex pactum (g), hinc etiam quod tales solemnitates non adhibitae fuerint, plane corruere. Atque haec quidem olim ita agebantur; verum nouo iure veterem morem corrigens sustulit (h) omnem actionem Receptitiae pecuniae Imperator IVSTINIANVS, pronunciauitque, (i) ex sola actione de constituta, tam cum Argentario, quam cum quouis alio constituyente agi debere, et, vt eius verbis vtar, tamquam superuacuum actionem iussit Receptitiam cum sua auctoritate recedere (k).

§. XIX.

Restat adhuc, vt sententias percutiamus eorum, qui partim affirmant: Argentarios, antequam *Receptitia* actio in *Constitutam* fuerit ab Imperatore translata, constituisse. Et quamuis plurimorum eo redeant sententiae, vta THEOPHILI, cuius locum mox proferemus, partibus stare tutius arbitrentur, ex cuius verbis non constituisse Argentarios erui credunt. Hoc tamen non obstante probabilior contraria mihi equidem visa fuit sententia. Adfunt enim expressa VLPIANI (a) verba; vbi *id edere iubet Argentarium, quod solui constituit. Nam hoc ex Argentaria venire. Tum vero ipsum*

(e) l. 2. C. de const. pec.

(f) Instit. §. 8. de Actionibus. THEOPHIL. ad h. l.

(g) THEOPHIL. §. 8. ad Instit. de Actionibus.

(h) Tit. Cod. de Recept. pecun.

(i) THEOPHIL. ad Instit. §. 8. de Actionibus.

(k) Instit. §. 8. de Actionibus.

(a) l. 6. §. 3. ff. de edendo.

ipsum *Constitutum*, in quo nullae, vt supra ostendimus, obserua-
bantur solemnitates, non inique, nec sine vlla suppeditata ratio-
ne tribuitur Argentariis nostris, quorum tanta iam, atque tam
multa fuisse legimus officia, vt si pro aliis se obligare, neque ta-
men ab his verborum solemnitatibus aliisque circumstantiis ab-
stinere debuissent, maxima vtilitatis istorum officiorum sine du-
bio pars corruisset. At enim vero haec qualiscumque coniectu-
ra, quod facile praeuidemus, aduersariis nostris minime arri-
debit; sed quum ipsi nullo alio probationis fundamento gaude-
ant, quam quod ex THEOPHILO(b) depromi posse haecenus cre-
diderunt, omnem ipse THEOPHILVS nunc dirimat litem, cu-
ius verba haec sunt: ἦν δὲ τὸ παλαιὸν ὁμοία ταύτης τῆς pecuniae
constitutae, καὶ ἡ ῥεκεπτικία, ἣτις ἀρμόζει τραπεζίτῃ ἀντιφωνήσαντος.
καὶ ποικιλία μὲν τῆς ῥεκεπτικίας, καὶ pecuniae constitutae αὕτη, καθὼς
ἑκατέρωθεν ἀντιφωνήσεως τίκτεται. διαφορὰ δὲ, ὅτι ἡ μὲν pecuniae consti-
tutae ἐπὶ παντός ἐτέρωθεν ἀντιφωνήσαντος χώραν ἔχει. ἡ δὲ ῥεκεπτικία ἐπὶ
μοίῃ τραπεζίτῃ. i. e. *Erat autem actioni de pecunia Constituta simi-
lis olim et actio Receptitia, quae tum competit, quum Argentarius
constituit. Et id quidem inter actionem de pecunia Constituta, et
actionem Receptitiam commune est, quod utraque ex constituto nasci-
tur. Verum in illo differunt, quod actio de pecunia Constituta locum
habeat, quicumque is sit, qui constituerit; receptitia vero tunc de-
betur, quum Argentarius constituit.* Hoc autem loco
vix aliud quidquam indicare THEOPHILVM mihi persuasum est,
quam commune harum actionum, quoniam scilicet utraque
actio ex promissione siue constituto nascitur, et a Receptitia re-

(b) ad Iustit. de actionibus §. 8. edit. supr. citata, p. 612.

liquos omnes, folis Argentariis exceptis, excludi; minime vero a Constituto abstinuisse Argentarios, vñquam adferere. Frustra igitur atque praeter necessitatem manus adhibere criticas nobis videtur SALMASIVS (c), quod *leg. 6. ff. de edendo.* putet, TRIBONIANVM ideo, quoniam IVSTINIANVS sustulerit *Receptitiam* actionem et quasi superuacua a legibus recedere iusserit, ne vsipiam eius in Digestis vestigium extaret, in hac lege reposuisse *constitui* pro *Recepit.* „ Quum enim (pergit) nouo iure „ licuerit omnibus constituere, quod antea priuatis tantum licitum, „ vbi *Argentariis* recipere pro rebus omnibus esset moris, ideo „ et a TRIBONIANO hoc scriptum constituere Argentarium. *Lege* „ quippe *II. Cod. de constit. pec.* omnia, quae de Receptitia in di- „ versis legumlatorum libris posita fuerint, aboleri expressis ver- „ bis iussisse. „ Et licet facile concedam, hanc SALMASII opinionem non incongrue, sed ingeniose satis excogitatam esse; melius tamen ab hac coniectura rebus sic se habentibus abstinuisset.

XX.

Deinde et hoc ad Argentariorum publicum referimus ministerium, vt omnibus, de bonitate, et pondere nummorum ipsos consulentibus praesto essent, seduloque examinarent, vultum, colorem, nobilitatem, litteraturam, patriam, grauitatem, quae in solidis EX PLAVTI sententia (a) saepius differunt. Nam existimandum est, haud minores fraudes circa antiquas monetas fuisse de-

(c) de mod. vsur. p. 722.

(a) PLAVT. in Querulo. (si auctor est huius Comoediae) vid. CUIACII Observ. l. X. p. 433.

detectas, quam quot hodie in nostris deprehendimus. CICERO enim, quum angustis rei familiaris et aere alieno, secundum PLUTARCHI testimonium, premeretur, de eoque dissoluendo sollicitus, omne, quod habebat, argentum aurumue factum infectumue, cum alio signato apud *Coelium* Argentarium, commutare vellet, diuersis vicibus iniungit ATTICO (b), vt videat, ne qua lacuna sit in auro, et ne facultatem noscat tantummodo, verum et naturam. *Lacuna* dicitur in auro, quum in nummo, qui aureus videtur, aliquid est, quod aurum non sit: per naturam intelligitur auri qualitas, et temperatura; bonumue, an malum sit? purum putum et obryzum, an argenteum, orichalcoe permixtum: per facultatem vero aestimationem et pretium (c) designauerunt.

§. XXI.

Explorabant vero hanc nummorum bonitatem non modo oculis, pondere, lapide Lydio, tinnitu, vt ex PERSII (a), THEOCRITI (b), ARISTOTELIS (c), PHILONIS (d), MAXIMI TYRII (e) et LUCIANI (f) testimoniis hoc probauit celeberrimus ille MARQ. FREHERVS (g), sed et tactu et olfactu, vt no-

F 3

bis

(b) epist. 5. et 6. ad Attic. lib. XII.

(c) ISAAC. VERBURG in not. ad haec loc. Cic. p. 1690. 1694.

(a) PERSIUS Sat. V. v. 106.

(b) THEOCRIT. Eidyll. XII. v. 35.

(c) ARISTOT. Rhetor. l. I. c. 15.

(d) PHILO de iudice p. 722.

(e) MAXIM. TYR. serm. 8.

(f) LUCIAN. in Parasito Tom. II. p. 242.

(g) MARQ. FREHER. Parerg. l. I. c. 14. Ottonis Thesaur. iur. Tom. I. p. 880.

bis persuadet ARRIANVS (h) : ὁρᾶτε ἐπὶ τῷ νομίσματι, ὅπως δοκεῖ
 τὸ εἶναι πρὸς ἡμᾶς. πῶς καὶ τέχνην ἐξευρήκαμεν, καὶ ὅσοις ὁ ἀργυρογνώμων
 προσχρῆται κατὰ δοκιμασίαν τῷ νομίσματος. τῇ ὄψει, τῇ ἀφῇ, τῇ
 ὁσφρασίᾳ, τὰ τελευτήα τῇ ἀκοῇ, ῥήξας τὸ δυνάριον τῷ ψόφῳ προσέ-
 χει. Καὶ ὅχι ἅπαξ ἀρκεῖται ψοφήσαντος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς πολλῆς προσο-
 χῆς μουσικὸς γίνεται. i. e. *Videtis, ut in numismate, quum pertine-
 re ad nos videatur, et artem inuenerimus, et quot rebus Argenta-
 rius ad eius explorationem utatur, ut visu, tactu, olfactu, audi-
 tu, denique proiecto denario sonitum obseruat, neque unico sonitu
 contentus prae crebra attentione fit quodammodo musicus.* Putat
 quidem ad haec illustris IOHANNES GOTTL. HEINECCIUS (i),
 perspicacissimus rerum antiquarum arbiter, priuata auctorita-
 te, et ut suis potissimum rebus inferuient, hac arte vsos fuisse Ar-
 gentarios. At forte AFRICANVS (k) vel APVLEIVS (l), quos
 ipse l. c. allegauit, huic dubiae sententiae causam praebuerunt.
 Tribuunt hi enim auri probationem Nummulariis, qui omni-
 no, quoties non Argentarios significant, priuati (m) sunt homi-
 nes, et ad Argentariorum prope accedunt dignitatem. Sed ut
 taceam, his ipsis allegatis locis certo non apparere, num de
 Nummulariis in specie sic dictis sermo sit, an de Argentariis po-
 tius, qui nonnumquam hoc nomine compellantur :

pro-

(h) ARRIANVS diff. Epict. l. I. c. 20. p. 137. edit. Cantabrig. 16558.

(i) Diff. de Reduction. Monetae ad iustum pretium §. II.

(k) l. 39. ff. de solut. et liber. action.

(l) L. APVLEI. Metam. 10. p. 216. edit. Pricaci. adde HIERON.
 in Ep. ad Ephes. lib. III. c. 4. fol. 184.

(m) IO. GOTTL. HEINECCII ff. p. I. §. 343. sub asterisco et §. 22.
 nostrae diff. de Argent.

proferam CUIACII pariter (n) ac SALMASII (o) testimonia, qui in eadem re mecum faciunt. Et posterior quidem, „Nummorum, inquit, spectationem argentique probationem publico trapezitarum officio ita fuisse adstrictam, vt, ne vlli quidem, qui talis non fuit, argentum signatum vendere aut examinare licuerit., Neque melius cuiquam hanc ipsam spartam tradi potuisse confido, quam Argentariis nostris, quos longa tractandorum nummorum experientia, diuturna exercitatio adeo erudire omnino potuit, vt hanc in exploranda nummorum bonitate dexteritatem acquirerent. Verum cum postea Reipublicae forma sub Imperatoribus mutaretur, et hoc publicum nummos spectandi officium, aliis per omnes ciuitates expresse constitutis hominibus relictum est, qui ZYGOSTATAE et libripendes, examinatoresque monetarii vocabantur. Hi priores, quantum ex *Codice* (p) *Theodosiano*, et repetitae praelectionis discimus, primordia Iuliano Imperatori anno CCCLXIII. debent. Tum enim (q) Zygoستاتاس constitui iussit, qui pro sua fide atque industria neque fallerent neque fallerentur, vti ad eorum arbitrium et ad eorum fidem, si qua inter vendentem, emtoremque in solidis exorta fuerit contentio, dirimeretur.,

XXII.

Eousque porro fides atque auctoritas Argentariorum publica processit, vt ad tabernas eorum, iisque praesentibus fierent

(n) CUIACII Obseruat. l. X. c. 14.

(o) SALMASIUS de Foenor. trapezitico p. 551. 552.

(p) l. 2. C. Theodos. de Ponderatoribus.

(q) l. 2. Cod. Theodos. de Ponderatoribus. l. 2. C. de Ponderatoribus.

rent auctiōes, venditionesque solemnes, vt adessent, cuique res venditae addicerentur, spectarent, et in tabulas suas referrent pretia atque emtores. Proinde QVINCTILIANVS (a) *Hortensii* foecundae memoriae exemplum nobis indicaturus, eum asserit, dimissa auctiōe, quod cuique venditum fuerit, Argentariorum tabulis reddidisse. Et M. A. SENECA (b) rhetor: „Hortensius (ait) a Sefinna prouocatus, in auctiōe perfedit diem totum et omnes res et pretia et emtores ordine suo recensuit, „Argentariis recognoscentibus, vt in nullo falleretur. Quinimo eos non solum haec annotasse, sed insuper etiam ipsas res in auctiōibus vendidisse, VLPIANVS (c) et SCAEVOLA (d) sunt auctores; cum quibus etiam SVETONIVS (e) facit, qui tantam fuisse Neronis perfidiam memoriae reliquit, vt Argentarios rerum coemtariū pretiis fraudare sibi religioni non duxerit. Et simile fere CICERO habet (f) de AEBVTIO, negotium datur, adest ad tabulam, licetur Aebutius: deterrentur emtores: multi partim gratia Caecinnae, partim etiam pretio fundus; addicitur Aebutio, pecuniam Argentario promittit. Et paullo inferius: „Se autem habere Argentarii tabulas, in quibus sibi expensa pecunia data sit acceptaque relata. Quod Argentariorum negotium sexcentis aliis probare possemus locis, si vltior ad persuadendum lectoribus nostris necessaria videretur probatio.

XXIII.

(a) Declamat. l. XI. c. 1.

(b) l. 1. Controv. in prolog.

(c) l. 18. de haered. petit.

(d) l. 38. ff. de solut. et liberat.

(e) In Ner. Claud. Caes. lib. 6. c. 5.

(f) Orat. pro Caecinna Cap. 6.

§. XXIII.

Officiis hinc Argentariorum nostrorum missis, quae quantum ego quidem intelligo, a paucis antiquitatum perscrutatoribus in dubium vocantur; ad id, quod celeberrimis etiam viris ambigendi causam suppeditare visum est, nunc peruenimus. Nonnulli autem publicum Argentariorum officium pariter ac honestam eorum vitae professionem negare et ad raurim usque pernegare non dubitant. Sed si verum fateri licet, aut memor suscepti negotii fallit, aut nullum umquam officium ministeriumque magis publici iuris factum est, quam id ipsum, quod descripsimus. Sic ergo publicam habere causam ministerium atque officium eorum, ipse pronunciat GAIUS (a); atque (b) alibi clavis admodum verbis VLPIANVS fidem ipsorum PUBLICAM appellat. „In bonis (inquit) Mensularii vendendis,“ post privilegia potiore eorum esse causam placuit, qui pecuniam apud mensam *fidem publicam* secuti deposuerunt. Neque tabernae, in quibus mutui accipiendi dandique causa prostabant Argentarii, indicant, priuatosibi esse foeneratores; sed publicarum (c) potius nomine gloriabantur, inque loco publico caput suum tollebant. Utilitas (d) praeterea, quam omnibus praestabant, maximum tamquam argumentum, pro nostra militat sententia, dum fidem nobis fecit SALMASIVS (e), nulla alia facta aut habita fuisse ministeria atque officia publica, praeter ea, quorum utilitas ma-

G

xi-

(a) l. 10. ff. de edendo.

(b) l. 24. §. 2. ff. de reb. auct. iud.

(c) l. 32. ff. de contrah. emtione.

(d) Nouell. 136. de Argentariorum contractibus. lex vn. C. negotiatores ne militent.

(e) de Foenor. Trapezit. l. c. p. 542.

xime spectata esset. Abeat ergo cum speciosis suis argumentis PETRVS ALDOBRANDINVS (f), qui nimio forte ALCIATI et CATI, praeceptorum suorum (g), ut ipse auctor est, amore, non quod verum, sed quod praeceptores dixere, profequitur. Contrariam autem fouet sententiam ideo, quod seruos (h) argentariam fecisse legitur, plane immemor, quae de stipulationibus, item de contractibus (i), ad argentariam tamen pertinentibus, alio loco dicunt scriptores, quibus vero ciuilibus negotiis illos ipsos (k) non fungi posse receptum est. Eiusdem farinae ea est opinio, quam de foemina, quae argentariam exercere possit, perhibet; cui non illud tantum, quod de seruo clarum est (l), verum et CALISTRATI (m) responsum potest opponi, qui foeminas ab opere, ministerio atque exercitio argentariae repellit.

XXIV.

Idem, quod ad munus publicum spectat, iam dudum annotauit MARIVS ARCAS (a), qui in hoc, quod ex causa publica fuerint constituta officia eorum, nobiscum minime dissentire videtur; Sed neque nobile neque honestum illud ministerium, quin sordidum potius abiectumue fuisse, ex legum verbis manifestissime liquere existimat, dum vel operam vel officium vel ministerium
vel

(f) de CATI Interpret. ad l. 1. C. de ed.

(g) l. c.

(h) l. 4. §. 3. ff. de edendo.

(i) l. x 9. §. 4. ff. de edendo. Authent. VI. Tit. II. c. 7. vid. quae annotauit GOTHOFREDVS ad h. l.

(k) l. 12. §. 2. ff. de iudiciis.

(l) l. 22. ff. de regul. iuris.

(m) l. 12. ff. de edendo.

(a) Ad leg. 1. C. de edendo.

vel vsum iurislator appellat; munus vero numquam. Taedet quidem hac in parte litem mouere tanto viro; nihilominus tamen, im inferri debere, valde dubito: Iurislator officium appellat: ergo sordidum eorum exercitium est; Et ista consequentia vno suo laborat: quia sordidum est exercitium, ideo muneris publici appellatione non venit. Nam (b) et Consules et praetores, et praefecti praetorio et praefecti vrbi officio fungi dicuntur, et tamen nobilissimum fuit cuiuslibet ministerium atque exercitium. Et calefactio publici balnei munus personale est, sub muneris ciuilis nomine (c) comprehensum, et tamen sordidum est. Sunt tamen alii adhuc, ex alia causa, argentariam parum honestam apud Romanos fuisse contendentes, quoniam scilicet apud SVETONIVM (d) legerunt: Cassium Parmensem taxasse Augustum, atque in maledictis obiecisse, quod ex familia Argentarii originem suam duxerit. De quo SVETONII loco, alio iam tempore (e), vbi de Synonymis Argentariorum egimus, fusius a nobis pertractatum est. Cuius rei tamen causam fuisse plerique crediderunt, quod argentariam iidem homines et foenerationem exercerent (f), quorum quaestus in odia hominum incurrisse tradit CICERO. (g) Memoria scilicet adhuc

G 2

te-

(b) l. 3. C. de Consul. Tit. ff. de officio Consulis. Tit. ff. de officio praefecti praetorio. Tit. ff. de officio praefecti vrbi. et eos, qui hos excipiunt titulos. Tit. ff. de mun. et honor.

(c) l. 18. §. 5. ff. de mun. et hon.

(d) In vita Octav. Caes. August. c. 4.

(e) Diss. nostra §. 15.

(f) Diss. nost. §. 18.

(g) Lib. 1. c. 42. de Officiis.

tenebat, quod maiores sui adeo improbauerint foenerationes, vt si non omnino vsurarum licentiam frangerent, certo tamen multis legibus reprimerent, vti breuiter TACITVS (h) commemorat, et CICERO, (i) Catonem aliquando loquentem inducens, occidere aliquem et foenerari pari passu ambulare, eum existimasse adfirmat. Haec tamen, si cum discrimine accipiuntur, bene cum iis conciliari possunt, quae TVLLIO (k) placent, qui foeneratores *bonos, optimos viros* (l) appellauit, et cui alibi (m) talis Argentarius, honestus audit, sicuti etiam *pro Aul. Caecinna* (n) argentaria non ignobilis, si nimirum iis in locis, quo in malam partem sumi visa est argentaria, ad eos respici foeneratores credimus, qui seposita vtilitate publica quaestum non nisi immodicum meditabantur, nec legibus se coerceri passi sunt; minime vero ad eos haec dirigi existimamus, qui modeste illam exercebant, legibusque constitutis se attemperabant, quoniam tali temperamento maximae poterant esse vtilitatis.

(h) Annal. lib. VI. c. 16.

(i) lib. II. c. 25. de Officiis.

(k) l. c.

(l) lib. IX. ad Attic. Epist. 12.

(m) pro Q. Roscio Comoedo c. 1.

(n) l. c. cap. 4.

CAP. II.

DE PRIVILEGIIS ARGENTARIORVM.

§. I.

 Propius iam ad Argentariorum *privilegia*, corpori illorum, ab Imperatore contra stricti iuris regulam, non raro concessa, accedimus. Legitur de illis potissimum in *Nov. 136. Edict. 9. & 7.* ex quibus praecipua haec nostra desumpta fuisse non negamus. Eae vero solum, prout suscepti laboris nostri finis postulat, ex veteri iure animus est illustrare. Atque haec quidem privilegia (a) tantam prae se ferunt IUSTINIANI in corpus Argentariorum munificentiam, studio suo atque utilitate partam, quantam nulli olim collegio concessam fuisse legimus. Huc ergo referendum id, quodcumque est beneficii, ut debitorum suorum militia, eorumdemque filiorum sibi esset obnoxia, si nimirum denumero earum esset, quae vendi, nec aliunde eam, quam ex eorum bonis emtam fuisse comprobari posset (b). Quod iacitae in militia debitorum hypothecae ius per *Novel. 136. cap. 2.* introductum, his ante id tempus non videretur concessum, quinimo durius quoddam in eosdem statutum fuisse ex *l. 27. C. de pignor. et hypoth.* apparet; dum apud Argentarium quidem, et eius totam familiam haec praesumptio locum habuit: Neque se, neque suam familiam, de suis, aut paternis, aut aliunde quaesitis, sed de creditorum suorum bonis militare; ne utique quam vero illis ipsis in simili casu idem competiit.

G 3

§. II.

(a) Edict. Iustin. VII. cap. 4.

(b) Nov. 136. cap. 2.

§. II.

Per *militiam* autem hoc loco, non tam illud vitae genus intelligimus, quo quis belli periculis corpus suum vitamque obicit, quam communem quamdam personarum, eiusdem laboris, studii, artificii, vel negociationis causa collectarum exercitationem (a). Nam militare dicuntur aduocati (b). Et CICE-RO (c): „Seruius, inquit, hic nobiscum, hanc urbanam militiam, „respondendi, scribendi, cauendi plenam sollicitudinis ac stoma- „chi secutus est.” Probat haec duo militiarum genera *Tit. Cod. negot. ne milit.* ubi IUSTINIANVS disertis hanc obseruat diuersitatem: „Eos (inquiens) qui in hac alma vrbe vel in prouin- „ciis cuidam ergasterio praesunt, militare de caetero prohibe- „mus, exceptis argenti distractoribus, qui in hac alma vrbe ne- „gotiantur. Hos enim utpote utiles omnibus contractibus ar- „mata quidem *militia* penitus abstinere sancimus: aliam vero „quamcumque sine metu praesentis sanctionis sibi posse acquire- „re. Vnde *Bastagariorum* (d), *Fabricensium* (e) et *Apparitorum*, „militia aliorumque saepius in iure nostro excitatur.

§. III.

Neque etiam permittebat ius nouum, ut ex Argentario- rum damno alii fierent locupletiores, (dum pecuniam ad mo- bilium aut immobilium rerum emtionem, ab iis accipientes con-
fti-

(a) LVD. CHARONDAS Verisimilium lib. I. cap. 14.

(b) l. 14. Cod. de aduocat. diuersi. iudic.

(c) Pro Muraena 9.

(d) l. 8. C. de Murilegulis etc.

(e) l. 6. C. de Fabricensibus.

stituto tempore non restituebant,) sed potiora ea in re Argentarios iura habere iussit. Et simulac suam pecuniam, eam in rem versam esse probassent, rem istiusmodi pecuniis emtam perinde ipsis addici debere, quasi reuera ab Argentariis emtio celebrata fuisset, disposuit IUSTINIANVS. Iniustum enim illi visum fuit, vt quitam largiter pecunias suas profundeabant, non^o item primum et extra omnem controuerfiam positum ordinem^o in rebus sua pecunia comparatis tenerent: dumtaxat, si in con-^o tractibus scriptura interueniente celebratis hypothecae aliqua^o facta fuisset mentio,, (a). Si vero ambulauerat emtio, i. e. in tertium quemdam haec nobis commemorata res a debitore peruenerat, nihilominus nullum fuit in eum translatum ius: quinimo ab eo qui possidebat, statim repeti potuit nulla debitoris principalis habita ratione (b), quod Argentarii, aduersus res a debitoribus abalienatas et ex speciali generaliue hypotheca ipsis obnoxias, antiquius quam alii creditores ius habebant, et quod^o neque consuetudo, neque in conficiendis contractibus celeri-^o tas Argentariis sicuti reliquis ementibus permittebat, ob eui-^o ctionem fideiussores quaerere et aliam sibi securitatem parere (c),,

§. IV.

Porro praeter emtionis venditionis naturam, rem venditam, pro qua tamen pretium Argentarii nondum acceperant, repetere potuerunt (a). Atque hoc ius singulare non sub certis

(a) Nov. 136. c. 3.

(b) Edict. VII. cap. 4.

(c) Edict. VII. cap. 4.

(a) Nov. 136. c. 3.

tis limitibus illis competebar, quemadmodum hoc iure veteri accidisse constat. Aut enim in emtione venditione aliquando res venditae atque traditae repeti a venditore poterant, si e. c. incertum euentum, dominium sibi pacto habili reseruauerat; tunc enim resoluta per conditionem adiectam contractu, rem cum fructibus recipiebat (b). Aut si fides de pretio habita non fuerat; in quo casu aequè dominium remanebat apud venditorem (c). Vel si dolose dominium in se transtulerat emtor (d), atque tum demum res iam tradita ob dominium nondum translatum a venditore iure suo repetebatur, alias ad pretium saltem exigendum instituebantur actiones (e). Sed plane alia fuit conditio in hoc Argentariorum nostrorum privilegio, per quod, „si contractus factus erat aut fiebat, nulla scriptura interueniente, ipsique vel pecuniam numeratam dederant, vel quod maxime „apud argentariae mensae praepositos fieri consueuerat, species „aliquot mundi forte muliebris, aut argenti quod ob eiusmodi „dabatur vendebaturque, pro quo tamen pretium nondum perceperant; ex singulari gratia illis licebat haec, tamquam sua „vindicare, et si hypothecarum ius in iis non habebant (f). Cuius

ra-

(b) l. 4. §. 4. in fine. l. 14. §. 1. ff. de in diem addict. l. 4. C. de pact. inter emtor. TITII ius priv. lib. 4. c. 3. §. 39.

(c) l. 19. ff. de contrah. emt. et vendit. §. 41. Inst. de rei diuis.

(d) CARPZOV. p. I. C. 28. D. 17. 18. 19.

(e) l. 8. C. de C. E. V. l. 14. C. de rescind. vendit.

(f) Deuiabat ergo privilegium in hoc a communi regula, quod renunciationem apud reliquos homines alias solemnem CARPZ. P. II. C. 17. necessario non requireret. Sed pactum minus solemne, (quo scil. non exprimebatur, renunciationem be-

rationem aequitatis studiosus IMPERATOR (g) sequentibus addit:
 „Neque illi possidebunt aliena: et quum aurum pro pretio non⁶⁶
 soluerint, frustra detinebunt ea, quae ipsis ab aliis tradita sunt: sed⁶⁶
 siue ad haeredes transmiserint, haeredes eorum pro ipsis vel ipsa⁶⁶
 dam reddent: siue ad haeredes non peruenerint, licebit haec⁶⁶
 ipsis vindicare, nulla contra ipsos hypotheca in eorum rebus⁶⁶
 quae per alios forte quaesitae sunt, valitura.,,

§. V.

Quemadmodum vero secundum ius antiquum (a) in vo-
 luntate creditoris positum erat, fideiussores ante debitores prin-
 cipales conueniendi, ita iure nouo (b) „non permittebatur, in-
 tercessorem prius conueniri, quam reus inuentus sit minus ido-
 neus, siue in totum siue in partem (c).,, Quare quum Argen-
 tarii secundum hasce leges viuere debuissent; nihilo secius IM-
 PERATOR, propter ingens illud studium (d), quod circa pu-
 blicos adhibebant contractus, ab ista iuris dispositione hac lege
 eos liberauit, si pactum speciale adiecissent, „vt licentia sit, “
 tam principalem debitorem quam mandatorem atque fideiuf-
 sorem et constitutae pecuniae reum conueniendi, non expecta-
 to constitutionis gradu.

H

§. VI.

beneficio ordinis factam) contractum informabat, isti que simul
 legem quasi dabat. Neque adest ratio quaedam IUSTINIA-
 NO, cur remoram huic negotio iniiceret, quum unicuique in-
 tegrum sit his, quae sibi a lege data et concessa sunt, renuncia-
 re, vid. l. 41. ff. de minor. XXV. ann.

(g) d. Nouell. 136. c. 3.

(a) l. 5. C. de fideiuss. et mandat. l. 20. ff. de condict. indebiti.

(b) in Auth. de fideiuss. et mand. §. si quis igitur. l. 3. C. de fideiuss.
 et mandat.

(c) col. 1. tit. IV. Nov. 4. c. 1.

(d) Nov. 136. cap. 1.

§. VI.

Deinde quum expressa lex (a) ad temere litigantes coercendos fuisset lata: „Vt non aliter conuentionales libelli pulsatis „porrigantur, aut sportulae executoribus dentur, nisi prius et „in libello actor per se, aut per tabularios subscripserit: et actis „interuenientibus fideiussorem idoneum periculo competen- „tis officii praestiterit, confitentem, quod usque ad finem litis „permaneant, et suas intentiones aut per se, aut per legitimum „procuratorem exercent: et si postea fuerit approbatus iniuste „litem mouisse, sumptuum et expensarum nomine decimam par- „tem eius quantitatis, quae in libello continetur, pulsato resti- tuat.,, Ab Argentariis tamen ad promissionem decimae partis, si dicam aliquibus scribebant, fideiussores non fuisse postulatos legimus: Sed nudum hac de re sufficiebat eorum promissum, ne a negotio istorum alienum videretur, pro aliis validam interponere fidem suam, sibi ipsis vero consulere non posse (b).

§. VII.

Nihil dicam vltius de fide eorum publica, quam in actibus coram illis gestis alio loco (a) aliumque in finem collaudauimus.

§. VIII.

De vfuris Argentariorum, quas iis capere licuit in contra- ctu foenoris nautici et ordinarii, satis, quantum ad hanc intelli- gendam pertinere nobis visum est materiam, dictum putamus
(a). Id

(a) Nov. 112. c. 2.

(b) Edict. VII. cap. 5.

(a) Cap. 1. §. 15.

(a). Id saltem singulare Argentariorum adhuc considerabimus **privilegium**, quo, praeter conventionem, vel pacto (b) vel stipulatione initam (c), usurae illis ipso iure (d) debebantur, licet ne mora quidem debitoris appareret (e). Quod alias contra usurarum indolem putabatur, nec facile cuiquam nisi ciuitatibus concessum fuisse, PAVLVS (f) demonstrat.

§. IX.

Pignora in crediti securitatem apud se deposita, finito huius contractus tempore, nec facta ex promisso solutione, tuto distrahere potuerunt, et, siue ad plenum debitum (a), siue ad eius aliquam partem sufficerent, sibi assignare, modo testes antiquis iam legibus ordinatos (b) adhiberent. Deinde etiam si in mutui syngraphis debitores permiserant Argentariis, ut iisdem pignoribus, pro ipsorum bona fide diuenditis, eorum pretium in debiti solutionem imputarent, non licebat debitoribus postea, multa probatione, quanti rem vendiderint, eos vexare, sed iuratis, quanti pignora distraxissent, illis credebatur (c).

H 2

§. X.

(a) cap. 1. §. 5.

(b) l. 7. §. 5. ff. de pact. l. 24. fin. l. 26. ff. deposit.

(c) l. 1. 3. C. de usuris. l. 6. C. si cert. pet. l. 24. ff. de praescript. verb.

(d) Nov. 136. cap. 4.

(e) l. 121. ff. de verb. signif. l. 17. §. 3. 4. l. 32. §. 2. ff. de usur. et fruct.

(f) l. 30. ff. de usuris.

(a) Edict. IX. cap. 4.

(b) l. 1. §. 36. ff. deposit.

(c) Edict. IX. cap. 4.

§. X.

Idem fere in documentorum editione observatum fuisse, ex *Cap. 1. Edict. VII.* constat, quo inter alia probationis genera, et id, quod iureiurando fiebat, plenissimam habuit fidem. Quinimo, si ex hac probatione appareret, alterum vel fraudulenter, et per improbitatem aliquid negasse, vel inique aliquid postulasse, duplum poena erat. Quemadmodum scriptum legimus(a): „Sciat vero vtraque pars, si ministrorum testimonio, „aut quae cum iureiurando fiat, diariorum productione, aut „alia etiam aliqua sufficienti probatione res convincetur, quod „qui improbe egerint, quae fraudulenter, et per improbitatem „negauerint, in duplum dependent, siue rei veritatem occulta- „verint, siue illam cognoscere neglexerint.”

§. XI.

Neque vero dubitandum est, collationem instrumentorum publicorum, ad confessiones, tabulas, et ratiocinia, propria manu subscripta ab Argentariis fuisse postulata, quo vel solutionem, si negligenter nimis debitores annotassent, subterfugerent, vel molestiam saltem Argentariis crearent: Quam editionem quum non sibi solum, sed et quibus mutuo dederant, detrimentum afferre sentirent, petierunt a IVSTINIANO, ut ab hoc incommodo eos impofterum liberaret. Ille vero in aequitatem inclinans IVSTINIANVS nulla mora impofterum observari iussit (a), „ut si istiusmodi illorum, qui contraxerant propria manu „scriptas litteras Argentarii proferrent, quas, aut ipse, cuius esse

(a) Edict. VII. c. 1.

(a) Edict. VII. cap. 2.

esse dicerentur, aut ipsius haeredes successoresue non possent[“]
 cum iureiurando abnegare, tanquam procul dubio ab illo cuius[“]
 prae se nomen ferunt, scriptae essent, numeratam pecuniam[“]
 non esse opponere nequeant. Insuper vero si Argentarius ex[“]
 publico instrumento, propriae manus scripturam confirmare[“]
 posset, aut ipse quidem id negligeret, aduersarius vero ex alte-[“]
 rius publici scripti comparatione, scripturam illam, ut falsam[“]
 redarguere nequiret: tunc ex instrumentis, quae illorum ma-[“]
 nu de quibus agitur, conscripta esse certo constaret, et testium[“]
 subscriptione stabilita essent ad ea eorumdem scripta, quae ab Ar-[“]
 gentariis, aut aduersus eos, ab iis quae contraxerunt, proferren-[“]
 tur, comparatio fieret firmaque essent, nec minorem quam pu-[“]
 blica instrumenta vim et auctoritatem haberent., Neque sine
 ulla, ut nobis exponit IMPERATOR (b), causa subterfugiebant
 hanc publicorum instrumentorum collationem: hac quippe ratio-
 ne omnium creditorum, inter quos nobiles praecipue deprehen-
 debantur, mutua conspicerentur, quum hi tamen contractus su-
 os publicari, aut statum rerum suarum manifestum fieri nollent.

§. XII.

Denique coronidis loco, tria adhuc, de iudicio Argenta-
 riorum, coram quo conueniri poterant, addamus verba. Inter
 omnes vero constat, forum istud illorum pro mutata status Ro-
 mani ratione variam etiam fuisse passum mutationem, et licet
 parum de eo iudice, coram quo sub republica libera in ius vo-
 cabantur, ad nos peruenerit, non video tamen, cur quis ad-
 dubitare velit, eos ipsos coram consuetis in vrbe atque prouin-

ciis magistratibus, qui his regendis praeerant, fuisse conuentos. Silent quantum ad nos peruenit de eo scriptores, quare nec nos certum affirmare in tanta rerum obſcuritate audemus. Hoc tamen ex Pandectis nouimus (a), HADRIANVM Imperatorem eos Praefecto Vrbi ſubieciffe, et IVSTINIANVM vexationibus iſtius Argentarios iterum exemiſſe, ſpecialesque illis dare iudices, ſive in ius vocent, ſive vocentur, ob varias rationes in *Edict. VII. Cap. 6.* allatas, non ſine animi deliberatione iuſſiſſe.

§. XIII.

Plura adhuc enarrare poſſemus priuilegia, in citatis Edictis non rarerent obuia, niſi praecipua modo potioraque tangere conſtituiſſem. Ad ea nunc tranſimus, in quibus Argentariam faciebant, loca, ne vel ex hac parte officio noſtro deeſſe videamur.

C A P. III.

DE LOCIS IN QVIBVS ARGENTARIAM FACIEBANT ARGENTARII.

§. I.

QVemadmodum vero respublica romana, bonis ſemper florere legibus, prae caeteris gentibus ſtuduſit, ita quoque Romani vrbis politiam curarunt, aliis que ad imitandum reliquerunt, vt nullum tempus inſignem huius operam memoria apud poſteros deleſurum eſſe certo conſidamus. Ad curam ipſam quod attinet plane ſingularem, eam ex magiſtratu intelligere poſſumus, hunc in finem ab initio ſtatim electo, vt inter alia ne-

(a) l. 3. ff. de Officio Praef. Vrbi.

negotia ad urbis splendorem atque huius incrementa spectantia, ordinem seruaret, qui teste VARRONE (a) *Aediles* dicuntur, quod aedes sacras et priuatas curant.

§. II.

Qui ergo in ista ciuilis instituti diligentissima Romanorum cura fieri debuisset, ut Argentarii nostri hac ex parte aliquid desiderassent? quum non loca tantum, in quibus hanc artem atque vitae professionem suam tuto exercerent, verum et opportuna, et in illustri urbis loco, exstructa illis concessa fuisse legamus. Haec, etsi apud scriptores, tam veteres, quam recentiores Tabernae vocantur, non sane ideo sic dicta putes, ut exinde humile forte, abiectumue Argentariorum officium colligas, quod illi quibus (ut cum poeta loquar),

Splendet in mensa tenui salinum

Tabernas habitare soleant, DIOMEDES (a) quoque et ISIDORVS (b) non regum turres, sed humiles priuatasque casas sub tabernis indicet: sed usum non vnus alteriusue scribentis, verum ad varios, quod etiam fieri debet in tanta vocum ambiguitate, respicimus: et certe temporum non omnium eadem esse fata intelligemus, quinimo eorumdem forte diuersa. VLPIANVS enim (c) hisce

(a) Secunda species togatarum (fabularum) quae tabernariae dicuntur, humilitate personarum, et argumentorum similitudine Comoediis pares, in quibus non magistratus regesque sed humiles homines, et priuatae domus inducuntur, communiter Tabernariae vocabantur. Lib. 3. p. 487. ap. Putsch. opuscul. Grammat.

(b) Lib. 15. Etymol. Tabernae olim vocabantur aediculae paruae, et simplices in vicis, apibus et tabulis clausulae &c.

(c) L. 183. de V. S.

hisce cancellis, quibus superiores se continere videmus scriptores, Tabernae significatum non circumscribit, sed „omne utile „ad habitandum aedificium ex eo, quod tabulis clauditur, intelligit.„ Etenim si vilia negotia ex infano erga Argentarios amore ductus etabernis expellerem, quilibet iure suo miniata me cerula notaret. Facili potius negotio largior: Tabernam simpliciter dici, in qua merces, cuiuscumque sint generis, venduntur (d). Proinde mirum esse non potest, quod Tabernarios, (quibus eos indicat, qui in Tabernis merces venales exponebant) inter ciuitatis fecem referat CICERO (e), „opifices Tabernarios (inquiens) atque omnem illam fecem ciuitatis, quid est negotii concitare? „

§. III.

Quantacumque vero harum Tabernarum conditio fuerit, manifestum tamen est, eam utiliter de Argentariis intelligi non posse, nisi de hisce capitibus inter omnes conueniat, puta, quod in loco illustri exstructae, multis ornamentis instructae et deinde potissimae omnium habitae fuerint (a), de quibus sigillatim tractare instituti nunc ratio postulat.

§. IV.

(d) BRECHÆVS et GOEDDEVS ad l. 183. ff. de V. S. varias species istarum tabernarum adnotauit, it. SALMVTH. ad PANCIROLL. de Reb. Deperdit. p. 99. Edit. quae prodiit Ambergae typis Forstnerianis. it. GOTHOFER. ad h. l. praeter tabernas argentarias recenset, lanionis, ferrariam, caseariam, cauponariam, institoriam, pistrinariam, purpurariam, quibus TACITVS addit sutoriam.

(e) pro Flacco c. VIII.

(a) HENR. SALMVTH. ad Guid. PANCIROLL. p. 99.

§. IV.

Argentariarum nomen vnde traxerint enarrare, superuacuum plane existimo, in primis quum in sensus incurrat, a tractandi argenti consuetudine cognomen accepisse, sicuti moris esse solebat, bene monente ROSINO (a), ab iis hominibus, qui negotia in tabernis tractabant, eas compellari. Innuit hoc quoque GUIDO PANCIROLLVS (b), diligens ille rerum deperditarum indagator, qui optima quaeque e parietinis quasi ad nostra afferuauit tempora, atque de illis sequentem in modum differit: „Erant etiam Romae TABERNAE mercimoniorum, ad nullum“ „ium destinatae vsu, quam vt negotiantes et mercatores“ „sub iis deambulare; et in vmbra, tuti a pluuiâ, et praetere-“ „vntium impedimentis, commode inter se possent contrahere.“ „Vna harum dicebatur ARGENTARIA: eo quod non nisi aurea et“ „argentea vasa; item collaria, armillae, anuli, globuli siue clauis,“ „et id genus alia ex auro conflata ibi vendebantur etc.,“ In quo cum scriptore nostro conuenimus, id saltem desiderantes, quod foenus in hisce Tabernis simul exercitum susque deque habuerit; ad quod certis indubitatisque argumentis euincendum, nos accingimus. Non-equidem dubito fore plerosque, qui PANCIROLLVM de aliis plane loqui putent Argentariis. Sed hi erunt forte, qui re non penitus perspecta, in eundem olim mecum abrepti sunt errorem. At si hi Nouellam 136. (c) eiusque

I

(a) Antiq. p. 663. edit. Trai. ad Rhenum.

(b) p. 92. l. c.

(c) Sitamen contractus factus sit, aut fiat, nulla scriptura interueniente, ipsique vel pecuniam numeratam dederint, (quod maxime

que caput 3. euoluerint, huicque l. 12. C. de Cohortal. Princip. (d) adiunxerint, intelligent quidem tales exercuisse venditiones, quas locis ibi citatis legimus, minime vero euictum dabunt, nummorum distractionem eosdem exodisse, quippe quum de eodem Argentariorum genere sermonem faciant leges. Quod si vero in re dubia coniecturis indulgendum erit, putaerim fere hoc varia vendendi mobilia, negotium, recentioribus modo temporibus esse introductum, quoniam apud neminem antiquorum scriptorum, haec legisse memini; dum PLAVTVS, TARENTIVS, CICERO et qui praeter hos aliquid scriptum reliquerunt, alto silentio haec praetereunt.

§. V.

Ad situm illarum quod attinet, eum in foro fuisse, nemo nisi litterarum romanarum expers, temere negauerit: aut LIVII testimonium, qui Tabernas argentarias saepius, et (a) diuersis vicibus in forum collocat, aut PLAVTI CICERONISQUE non expressis quidem situm earumdem commemorantium verbis, sed haud obscure tamen indicantium, auctoritatem suspectam antea reddat. Operae pretium proinde esse iudico, ex horum scriptis nonnulla depromere, ut verbis meis maiorem fidem faciam, atque PLAVTO primas dabo. Ille Curcul. A. IV. Sc. I.

In FORO infimo boni homines atque dices ambulant etc.

Sub

xime apud argentariae mensae praepositos fieri consueuerit) species aliquot mundi forte muliebris etc.

(d) §. 3. Sed etiam cunctos, qui diuersarum rerum negotiationibus detinentur, Trapezitas scilicet, vel gemmarum, argentique vestiumue venditores.

(a) Lib. XXVI. c. 27. lib. XXVI. c. 12.

Sub VETERIBVS *ibi sunt*: qui dant quique accipiunt fœnore. Quod testimonium neutiquam lectoribus, de eo, quod tabernae argentariae in foro fuerint, persuadebit, ni aliqualis horum verborum accesserit dilucidatio, quae simulac de VETERIBVS constabit, in aprico erit omnium. Vocandi itaque erunt in subsidium LIVIVS (b) et VARRO (c). Ille tabernas argentarias arsisse, quae nunc NOVAE appellantur, tradit. Hinc NOVAS argentarias *Veteribus* opponi videmus; quod vero PLAVTVS maioris perspicuitatis ergo non adiecerit TABERNIS, eo magis condonandum est comico, quo liberior est poetarum licentia secundum istud Horati:

Pictoribus atque Poetis

Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas;

et ita Novas ad vnum omnes interpretantur Commentatores (d). Reliqua verba cum prioribus ita cohaerent et connexa inter se sunt, VI VETERES in foro fuisse intelligamus. Nova iterum suboriri poterit hac occasione disputatio, vnde veteres et novae fuerint tabernae dictae? Certatur de eo, et lis sub iudice adhuc est; Nihilominus tamen non indigna ea, quam VARRO (e) nobis exhibuit, coniectura mihi visa fuit, quod nonnullae ideo *novarum* nomen acceperint tabernae, quoniam expulsae e suis tabernis laneis,

I 2

cae-

(b) lib. XXVI. c. 27.

(c) de Lingv. lat. V. 7.

(d) BARTHOL. MARLIANVS vrb. Rom. Topograph. III. 5. et ALEX. DONAT, de vrb. Rom. l. II. 27. aliique viri, de re antiquaria longememiti, sub *Veteribus* nihil aliud intelligi tradunt, quam Tabernis.

(e) ap. non. p. 532. edit. Paris. ex offic. Hadriani Perier. 1614.

caeterisque id genus spurcis hominibus, eas in multo nitidiores *Argentarias* verterint. „Hoc intervallo (scribit) primo forensis dignitas crevit, atque ex tabernis lanignis (sine „dubio lanienis legendum est) *Argentariae* factae. „Ad cuius rei maiorem fidem faciendam, Virginii conferri poterit facinus, quo desperatis rebus filiam, cultro a lanio arrepto, occidisse suam legimus, laniumque eo loco, cui tunc *NOVIS* nomen erat, stetisse deprehendimus. Notatu dignus est hic locus, et meretur sane, qui totus huc perscribatur. „Data venia „(f) seducit filiam ac nutricem prope Cloacinae ad tabernas, quibus nunc *Novis* est nomen. Atque ibi a lanio cultro arrepto, hoc „te vno, quo possum (ait) modo filiam in libertatem vindico. „

§. VI.

Inter alia insuper argumenta CICEO (a) in Orat. pro Manilia, belli Mithridatici periculum Romanis persuasurus rationem pecuniarum compellat, quae Romae, quae in foro versatur, de istaque afferit, implicitam esse cum pecuniis Asiaticis, et cohaerere; ubi ad hos foeneratores respexisse, ex HOTTO-MANNO liquet (b). Idem de foro TERENCEIVM (c) etiam observasse puto; et VALENS ACIDALIUS (d) simul cum GOTHOFREDO

(f) LIV. lib. III. c. 48.

(a) cap. 7.

(b) HOTTO, *apud Argentarios*. nam qui argentariam faciebant, suas circa forum tabernas habebant. Vnde circumforaneum aes CICEO appellat epist. I. lib. ad Att. II.

(c) *Sed transi sedes ad forum atque illud mihi Argentum iube rursus rescribi, Phormio etc.*

(d) vide eius diuinat. et interpret. in PLAVT, *Afin.* ap. GRVT. *Thes. Crit.* Tom. VI. Adeundi Trapezitae in foro, ubi eorum mensae, et omnis negotiatio.

DO (e) me iudice, haud eunt inficias. Taedet autem multis eius-
 modi generis, hinc inde collectis, exemplis meam de tabernis
 in foro positis urgere probationem: id saltem adhuc notasse iu-
 vabit, eam latini sermonis elegantem dictionem *foro cedere*, (f)
 quale factum Galli *faire banquerout* eloquuntur, (quo illi signi-
 ficantur homines, qui fidem suam deserunt) ab ista positarum
 in foro tabernarum consuetudine, deriuari. Et denique silen-
 tio non praetereo: Nos de nullo alio, nisi de eo, loqui velle fo-
 ro, quod ab OVIDIO *Magnum* et *Latinum*, et *Vetus* ab HERODIA-
 NO appellatur (g), ibique in porticibus Tabernas Argentarias dis-
 tributas fuisse EX VITRUVIO, rerum ad architecturam Romano-
 rum

I 3

- (e) IACOB. GOTHOF. ad I. I. C. Theod. si quis solidi circulum ex-
 teriorem etc. Edit. quae impensis celeberrimi bibliopolae no-
 stri MAUR. GEO. WEIDMANNI omnium ex voto typis excussa, va-
 riisque additamentis auctior a Viro de re litteraria bene merito
 IO. DAN. RITTERO, P. P. Lips. 1738. prodiit, Tom. III. p.
 203. Itaque apud hos (collybistas) ferme pecunia solueba-
 tur, et adnumerabatur in foro, ubi mensas eum in finem
 positas habebant.
- (f) l. 7. ff. de posit. vel contr. GOTHOF. ad h. l. l. 5. ff. de curat. bon. dan.
- (g) PHILANDER ad Vitruv. lib. V. c. 1. edit. Elzev. 1649. et quidem
 sub initium: *Graeci in quadrato* etc. Caeterum quod ad usum
 attinet, fora duplici fuerunt apud Romanos differentia. Fue-
 runt enim, in quibus negotiorum civilium causa hominum
 conuentus, aut delectationes fuere. Fuerunt et, in quibus res ad
 communes populi usus venderentur, atque emerentur: Prio-
 ris generis Romae fuerunt maxime celebria tria, Romanum,
 Caesaris, Augusti, de quibus intelligendum, quum apud poetas
 audis, triplex forum, aut tria fora. Illud fori nomine, per
 antonomasiam insignitur: Idem forum, Magnum dicitur ab
 Ouid. Fast. 3. et Latinum eiusdem operis 4. et VETUS ab Hero-
 diano in Antonino et infra etc. fuerunt Coditium, Argentarium.

rum spectantium gnaro, asserimus (g). In hoc foro, ipsum quoque Argentarium forum deprehendimus.

§. VII.

Aurata scuta, quibus illas exornabant, causa erat, cur maximam prae se ferrent speciem. Cuius ornatus primam occasionem monente LIVIO (a) dedit bellum Samnitum, quo opima, armis victricibus Romanorum relictas spolia cesserunt ex liberalitate Argentariis, ut dignitati illarum, ne quidem ex splendoris nitorisque capite, aliquid detractum fuisse, merito dixeris.

§. VIII.

Numerum vero, et originem ad calculum ponere, haud equidem veritatis fundamento certum, temere ausim. Siquidem septem modo, modo quinque referunt extitisse scriptores (a). De quibus IUVENALEM (b) quoque cecinisse putant nonnulli.

Sed quinque tabernae

Quadragenta parant.

Aliis contra, eadem aliter plane interpretari visum fuit, quorum litem tamen, ad reliqua properantes, nostram non facimus, sed in illorum modo adhuc inquirimus sententiam, qui de Tabernis

(g) ONVPHR. PANVINIUS in Descript. urb. Rom. GUID. PANCIROLLVS Descript. urb. Rom. cuius mentionem fecisse VITRUVIUS dicitur GEORG. FABRICIO Descript. urb. Rom. c. 7.

(a) LIV. lib. IX. c. 40. Dictator ex Senatus consulto triumphavit, cuius triumpho longe maximam speciem captiva arma prae buere: tantum magnificentiae visum in iis, ut aurata scuta dominis Argentariarum, ad forum ornandum dividerentur.

(a) LIV. lib. XXVI. c. 27.

(b) Satyr. I. 105.

bernis conditis in DIONYS. HALICARN. (c) reperisse putant, ad
 TARQVINIVM PRISCVM originem retulisse; quoniam de illo re-
 latum legunt, FORVM OFFICINIS circumdedisse: τὴν τε ἀγορὰν,
 ἐν ᾗ δικάζουσι καὶ ἐκκλησιάζουσι, καὶ τὰς ἄλλας ἐπιτελῶσι πολιτικὰς
 πράξεις, ἐκείνος ἐκόσμησεν ἐργαστηρίοις τε καὶ τοῖς ἄλλοις κόσμοις πε-
 ρελαβών. i. e. Forum etiam, ubi ius redditur, concionesque fiunt,
 et cetera ciuilia negotia peraguntur, ab illo Rege (TARQVINIO) or-
 natum est et officinis circumdatum, et ceteris ornamentis publicis.
 Neque errare hac ex parte nobis visi sunt, qui de origine ita
 senserunt, quippe quum LIVIVM (d) clarius adhuc illorum fauif-
 se sententiis arbitremur, qui: „Ab eodem rege (loquitur autem
 de Tarquinio Prisco) et circa forum priuatis aedificanda diuisa“
 sunt loca; porticus tabernaeque factae.,, Coincidit autem haec
 Tabernarum descriptio, cum Argentariarum Tabernarum in-
 dole. Fuerunt nempe in foro, secundum LIVII, PLAVTI, TE-
 RENTII auctoritatem, fuerunt circa columnia in porticibus VI-
 TRVIVIO interprete, adeo vt recte coniecisse ALEX. DONATVM
 existimemus (e), ad vltima LIVII a nobis supra citata verba:
 has (Tabernas scilicet) fere argentarias fuisse. Stabimus proin-
 de ab huius auctoritate, vsque dum grauiora dubitandi argu-
 menta, in contrarium nobis quispiam afferet, cui faciles prae-
 bere aures non erubescemus.

IX.

Referrī huc possunt Basilicae Argentariae, quae eiusdem fe-
 re

(c) Antiq. lib. III. p. 200. edit. Weidem.

(d) lib. I. 35.

(e) de urb. Rom. I. 6.

re conditionis fuerunt, ac istae Tabernae modo a nobis depictae. Neque enim his, quoad magnificentiam aedificiorum et negotiationis frequentiam sunt inferiores, nisi quod *l. 32. ff. §. 4. de Aur. Argent. legat.* eas interdum vilioris conditionis fuisse, ex eo dixeris, quod negotiatrix foemina scilicet (a), quae ab Argentaria tamen *l. 12. ff. de edendo* remouetur, ibi conspicitur, ob iuris dicendi tamen solemnitatem, atque aditum, qui legatis parebat, aliquando dignioris (b).

X.

Basilicae argentariae in regione octaua, siue foro romano, sicuti Tabernae, ONYPHRIO PANVINIO teste (a) fuerunt sitae, quas SEX. RVFVS (b) in XIII. regione collocat: Erant autem aedificia testudinata, columnis suffulta, tabernis circum dispositis, in quibus vt in hac basilica, argentum, ornamentaque aurea, et argentea vendebantur (c). Has vulgo calidissimis partibus fori adiunctas, vt ab iniuria aeris negotiatores secure latere possent, legimus apud VITRUVIVM (d). XII.

(a) Quum testatrix, negotiatrix fuerit, an non solum argentum, quod in domo, vel intra horreum, vsibus eius fuit, legato cedat, sed etiam, quod in basilica fuerit muliebre. Puto itaque de priuata tantum rerum mobilium loqui negotiatione PAVLVM, quae Argentariam regulariter ignorat, in quam sententiam Henr. SALMVTH. ad PANCIOROLL. p. 97. transit. SED ET BASILICAE) Basilicae loca fuerunt publica, spaciofa et ampla: in quibus negotiationes priuatae, consilia et iudicia exercebantur.

(b) GVIDO PANCIOROLL. l. c. p. 92.

(a) vrbs Rom. edit. Paris. p. 192. (b) lib. de Region. vrb. Rom.

(c) GVIDO PANCIOROLL. Descript. vrb. Rom.

(d) lib. V. c. 1. Basilicarum loca adiuncta foris, quam calidissimis partibus oportet constitui, vt per hiemem sine molestia tempestatum se conferre in eas negotiatores possint.

§. XI.

Solent insuper Basilicae regiae domus vocari, quod ibi regalia insignia v. c. sceptrum, fasces cum securibus, item trabea, quae toga erat ex purpura contexta, suscipiebantur. Quare PANCIOLO (a) haud inepte mihi visus est obseruasse; VIRGILII (b) versus:

*Tectum augustum ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Hinc sceptrum accipere, et primos attollere fasces,
Regibus omen erat: hoc illis Curia templum.*

de basilicis esse intelligendos. Solebant quoque in iisdem Basilicis de iure respondere principes, siue iuris dicendi potestatem ex hoc loco exercere. Successu vero temporis, quum additum esset tribunal, Basilicas etiam cessisse negotiatorum utilitati, tribunali a magistratu relicto (c), fidem fecit inter alios GVIL. PHILANDER et BORRICHIVS (d), qui breuiter, et distincte, de omni in basilicis gesto negotio sequentem in modum differit: „Basilica primis Romanorum seculis, fuit magnificentior in vr-“
be domus, columnis & simulacris variis superba, figurae“
oblongae, spectans orientem, exercendis iudiciis, et nego-“
tiatorum conuentibus destinata, non adeo hodiernis Byrsis diffi-“
milis., Hoc illud est, quod apud ROSINVM (e) aliis modo verbis scriptum legimus., „Erant Basilicae amplissima et ornatissima aedi-“

K

ficia

(a) p. 91. l. c.

(b) lib. VII. Æneidos v. 170.

(c) GVIL. PHILANDER Castilionius ad Vitruv. l. c. p. 205.

(d) Antiq. vrb. fac. c. X.

(e) Antiqv. Rom. l. IX, 7. p. m. 664. edit. Trai. ad Rhen.

„ficiā, in quibus non Senatores modo deliberare, verum etiam iudi-
 „ces omnis generis causas cognoscere, et clientibus homines peri-
 „ti de iure respondere solebant, quando hi vacabant, mercatores
 „ibidem et nummularii sua tractabant negotia., Haec ille. Et paullo
 inferius (f) eodem loco ex VITRUVIO Basilicas ita aedificari soli-
 tas docet, ut in vna parte iudicia, in altera negotia exercere possent;
 id quod alio loco (g) ex VITRUVII lib. v. repetit.

§. XII.

Foeneratores tandem iuxta ac creditores ad *Ianum* inueni-
 vntur *Medium*, vbi pecuniam foenori dare solebant, quemadmo-
 dum CICERO (a), HORATIVS (b) aliique testantur. Manifestum
 tamen non est, quid sub illo Iano, qui male semper habuit vexa-
 vitque doctissimos, intelligatur.

§. XIII.

Hinc variae ortae sunt eruditorum lites, et coniecturae.

Alijs

(f) lib. IX. de iudiciis et Basilicis.

(g) lib. IX. c. 8.

(a) CIC. de offic. lib. II. c. 25. Sed toto hoc de genere, de quaerenda,
 de collocanda pecunia, etiam de vtenda, commodius a qui-
 busdam optimis viris ad *medium Ianum* sedentibus, quam
 ab ullis philosophis, vlla in schola disputatur. Id. in Orat.
 Philipp. VI. c. 5. Itane *Ianus Medius* in L. Antonii clientela sit?
 quis vinqum in illo Iano inuentus est, qui L. Antonio mille
 nummum ferret expensum?

(b) HORAT. lib. II. Satyr. 3. v. 18.

- - Postquam omnis res mea Ianum

Ad medium fracta est, aliena negotia curo.

Id. lib. I. Epist. 1. v. 53.

O ciues, ciues quaerenda pecunia primum est,
 Virtus post nummos. Haec Ianus summus ab imo
 Perdocet.

Aliis **ACRONIS** (a) Horatiani interpretis sententia arridet, qui tres Iani statuas esse, ad quarum mediam foeneratores creditoresque conuenerint, existimant. Eas (b) **PORPHYRIO**, **IOANNES BRODAEVS** (c) et **PHILIPPVS BEROALDVS** (d) in regione Basilicae Paulli collocant. Alii contra (e), non quod tres fuerint Iani statuae, sed quod sacratus inter duo fora steterit, a **CICERONE**, **HORATIO**que medium appellari contendunt, ad quem, tanquam celebriorem, ac loci opportunitate commodiorem foeneratores mercatoresque sua tractandi commercia frequentes adfuerint. Neque vero haec illi somniarunt, sed **OVIDII** versus (f)

Quum tot sint Iani, cur stas sacratus in vno,

Hic ubi iuncta foris, templa duobus habes?

in hanc coniecturam, eorum cogitationes conuerterunt. At **L. IOANNES SCOPAS** (g) de statuis ibi, aut templis Iani sermonem esse negat, peruias autem transitiones indicari, ex **SVETONIO** (h) probare allaborat, qui de **DOMITIANO** ait, eum *Ianos* arcusque cum quadrigis insignibusque triumphorum per regiones urbis extruxisse. Quinimo idem scriptor, vnum tantum Iani templum in tota vrbe fuisse, idque in vico Thufco, mercatoribus et foeneratoribus frequentatissimo affirmat. Atque exin-

K 2

de

(a) ad Horat. Lib. II. Satyr. 3.

(b) ad Horat. Epist. I. lib. I. v. 53.

(c) Lib. II. Miscell. c. 19. ap. **GRVTERVM** Thes. Crit. Tomo II. p. 481.

(d) Annot. in Horat. Syllog. 2. p. 202. ap. **GRVT.** l. c. Tom. I.

(e) **HIERON. MAIVS** Lib. II. Miscell. c. 12. ap. **GRVT.** l. c. Tomo II.

(f) lib. I. Fast. v. 257.

(g) lib. I. Collect. c. 2.

(h) lib. VIII. n. 13.

de factum fuisse, vt ille Vicus Ianus appellaretur, caputque eius vici summus Ianus, infima pars imus Ianus, media medius Ianus. Quae fere cum ALEX. DONATI (i) de Iano Medio haud incongrua interpretatione conspirant, qui sibi persuadet, quod via quaedam fuerit, templo Iani adiuncta, in qua foeneratores et Trapezitae habitauerint, partesque eius summus, imus, et medius Ianus dictae fuerint. Quas variorum scriptorum sententias quamuis non damnem, hae nouissimae tamen, de Iano, in medium allatae, ad quem foenoris faciendi ergo conuenerint Argentarii, qui aliquando foeneratores appellantur, magis praeter caeteris arrident.

XIV.

Forte idem locus intelligitur, si ad PVTEAL conuenisse foeneratores, apud SCOPAM (a) et ACRON. (b) legimus, quod LIBONIS PVTEAL, siue tribunal a SCRIBONIO LIBONE praetore sic dictum, e regione Mersiae statuae (c) prope Medium Ianum conspicitur, et PORPHYRIO (d), qui hoc *Puteal* de tribunali praetoris intelligit, hac ex parte non contradicit.

(i) de vrb. Rom. lib. II. c. 26.

(a) l. c.

(b) in Horat. Satyr. II. 6. 35.

(c) GEORG. FABRIC. in descript. vrb. Rom. c. 7.

(d) in Horat. Epist. I. 19. 8.

Errata, quae praeter opinionem irrepperunt haec caeteraque leuiores corrigas B. L. p. 4. lin. 27. lege *l.* 3. C. p. 7. lin. 7. lege, *non dubitabit.* lin. 22. lege, *quam* *ut.* p. 63, lin. 2. (a) *Lib. de Ling. lat.* lin. 26. lege *axibus,*

* * * * *

Sieber, Johann Gottfried

Diss. inaug. de argentariis, eorumque imprimis officiis

Lipsia 1739

4 Diss. 482#Beibd.2 a

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10654610-8

VD18 15119300-001